

1.1



भवतः नाम किम् ?
Bhavataḥ nāma kim ?

मम नाम कृष्णः ।
Mama nāma Kṛṣṇah.



भवत्या: नाम किम् ?
Bhavatyāḥ nāma kim ?

मम नाम राधा ।
Mama nāma Rādhā.



एतस्य उत्तरं लिखतु - *Etasya uttaram likhatu*

भवतः नाम किम् ? Bhavataḥ nāma kim ? ----- |

भवत्या: नाम किम् ? Bhavatyāḥ nāma kim ? ----- |

1.2 अ

उदाहरणं दृष्टा तादृशवाक्यानि लिखतु - (Udāharanam dṛṣṭvā tadr̄śavākyāni likhatu)



बालकः
Bālakah



१. एषः बालकः ।
Eṣah bālakah



वृद्धः
Vrddhah



गणेशः
Ganeśah

२. —— —— ।



आरक्षकः
Ārakṣakah

३. —— —— ।



गोविन्दः
Govindah

१. सः वृद्धः ।
Sah Vrddhah

२. —— —— ।



सैनिकः
Sainikah

३. —— —— ।

1.2 आ



सीता
Sītā



१. एषा सीता ।
Eṣā Sītā.



सन्ध्या
Sandhyā



बालिका
Bālikā

२. —— —— ।



नलिनी
Nalinī

३. —— —— ।

१. सा सन्ध्या ।
Sā Sandhyā

२. —— —— ।



वृद्धः
Vrddhah



सावित्री
Sāvitri



पुस्तकम्
Pustakam



१. एतत् पुस्तकम् ।
Etat Pustakam.

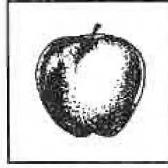


गृहम्
Gṛham



छत्रम्
Chatram

२. —— —— ।

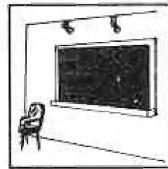


फलम्
Phalam



पुष्पम्
Puṣpam

३. —— —— ।

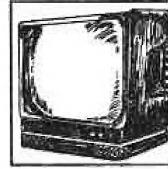


कृष्णफलकम्
Kṛṣṇaphalakam



उपनेत्रम्
Upanetram

४. —— —— ।



दूरदर्शनम्
Dūradarśanam

एषः Eṣah - सः Sah

एषा Eṣā - सा Sā

एतत् Etat - तत् Tat

कः Kah

का Kā

किम् Kim

?

1.2 ई



उदाहरणं दृष्टा वाक्यानि लिखतु - *Udāharanam dr̥ṣṭvā vākyāni likhatu*

१. सा बालिका वा ? Sā bālikā vā ?	आम्, सा बालिका । Ām, sā bālikā.
२. —— बालकः वा ? bālakah vā ?	———— —— —— —— ।
३. —— द्वारं dwāram —— ?	———— —— —— —— ।
४. —— सैनिकः sainikah —— ?	न, —— —— —— —— ।
५. —— युवतिः yuvatiḥ —— ?	———— —— —— —— ।
६. —— चित्रं citram —— ?	———— —— —— —— ।

1.2 उ

निर्मला	Nirmalā	बालिका	bālikā	✓	युवतिः	yuvatiḥ	✗
रोहिणी	Rohiṇī	वैद्या	vaidyā	✗	विद्यार्थिनी	vidyārthini	✓
महेशः	Maheśah	विद्यार्थी	vidyārthī	✓	वैद्यः	vaidyah	✗
अनन्तः	Anantah	शिक्षकः	shikṣakah	✓	लिपिकारः	lipikārah	✗
देवदत्तः	Devadattah	न्यायवादी	nyāyavādī	✗	उद्गङ्कः	uḍṅgakah	✓
नागराजः	Nāgarājah	चित्रकारः	citrakārah	✗	आरक्षकः	ārakṣakah	✓

एतस्य कोष्ठकस्य साहाय्येन वाक्यानि लिखतु - *Etasya koṣṭhakasya sāhāyyena vākyāni likhatu*

१. निर्मला बालिका वा ?	आम्, निर्मला बालिका ।	सा युवतिः न ।
Nirmalā bālikā vā ?	Ām, Nirmalā bālikā.	Sā yuvatiḥ na.
२. रोहिणी वैद्या वा ?	न, रोहिणी वैद्या न ।	सा विद्यार्थिनी ।
Rohiṇī vaidyā vā ?	Na, Rohiṇī vaidyā na.	Sā vidyārthini.
३. —— ?	———— —— —— ।	———— —— —— ।
४. —— ?	———— —— —— ।	———— —— —— ।
५. —— ?	———— —— —— ।	———— —— —— ।
६. —— ?	———— —— —— ।	———— —— —— ।

रामः: Rāmah	सीता Sītā	पुस्तकम् pustakam
ग्रन्थः: granthah	घटी ghaṭī	पुष्पम् puṣpam
श्लोकः: ślokaḥ	बालिका bālikā	वस्त्रम् vastram
दर्पणः: darpaṇah	लता latā	गृहम् gr̥ham
विद्युदीपः: vidyuddīpaḥ	सञ्चिका sañcikā	चित्रम् citram
गजः: gajah	लेखनी lekhanī	पत्रम् patram

रिक्तस्थलानि सः / सा / तत् एतेषु उचितरूपेण पूरयतु - Riktasthalāni saḥ / sā / tat eteṣu uchitarūpeṇa pūrayatu.

- पुङ्लिङ्गशब्दतः पूर्व 'सः' इत्येव लेखनीयम् / Pullingaśabdataḥ pūrvam 'saḥ' ityeva lekhanīyam.
- स्त्रीलिङ्गशब्दतः पूर्व 'सा' इत्येव लेखनीयम् / Strīlingaśabdataḥ pūrvam 'sā' ityeva lekhanīyam.
- नपुंसकलिङ्गशब्दतः पूर्व 'तत्' इत्येव लेखनीयम् / Napumsakalinīgaśabdataḥ pūrvam 'tat' ityeva lekhanīyam.

1.2 ऊ

सः रामः । Sab Rāmah.	सा सीता । Sā Sītā.	तत् पुस्तकम् । Tat pustakam
— — — —	— — — —	— — — —
— — — —	— — — —	— — — —
— — — —	— — — —	— — — —
— — — —	— — — —	— — — —
— — — —	— — — —	— — — —

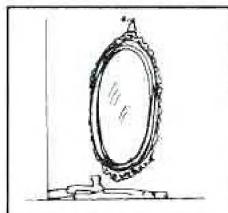
रिक्तस्थलानि एषः / एषा / एतत् / कः / का / किम् ? एतेषु उचितरूपेण पूरयतु
Riktasthalāni eṣah / eṣā / etat / kah / kā / kim ? eteṣu uchitarūpeṇa pūrayatu.

1.2 ऋ

कः रामः ? Kah Rāmah ?	का सीता ? Kā Sītā ?	किं पुस्तकम् ? Kim pustakam ?
— — — —	— — — —	— — — —
— — — —	— — — —	— — — —
— — — ?	— — — ?	— — — ?
— — —	— — —	— — —
— — — ?	— — — ?	— — — ?

1.3

नित्योपयोगीनि वस्तुनि Nityopayogī ni vastūni



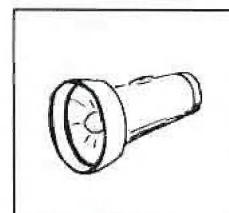
दर्पणः
darpaṇah



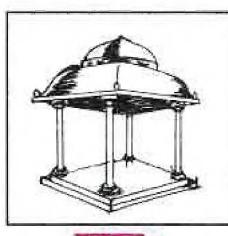
मञ्चः
mancaḥ



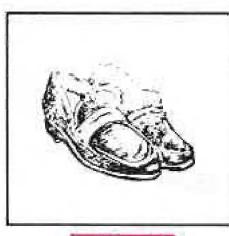
विद्युदीपः
vidyuddīpah



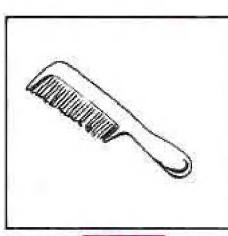
करदीपः
karadīpah



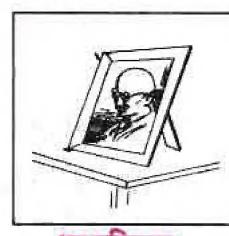
मण्डपः
maṇḍapah



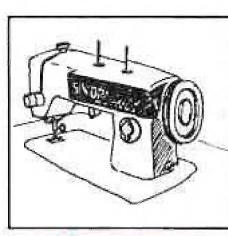
पादत्राणम्
pādatrāṇam



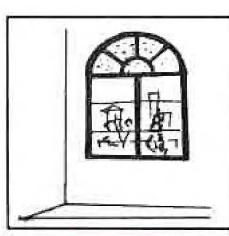
कङ्कतम्
kaṅkataṁ



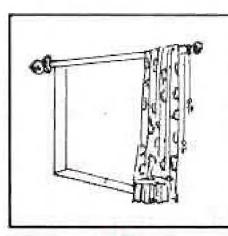
भावचित्रम्
bhāvacitram



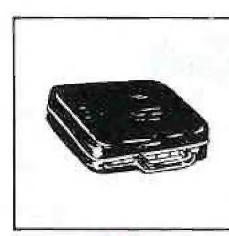
सीवनयन्त्रम्
śīvanayantram



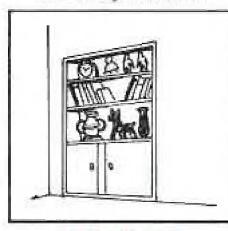
वातायनम्
vātāyanam



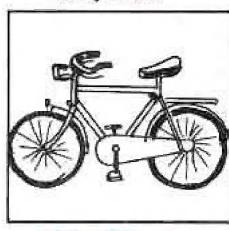
जवनिका
javanikā



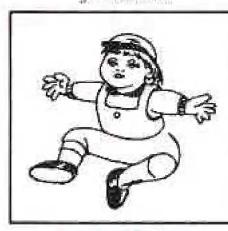
यानपेटिका
yānapetikā



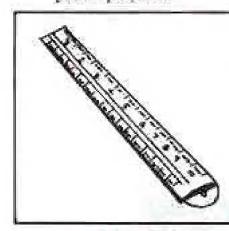
निधानिका
nidhānikā



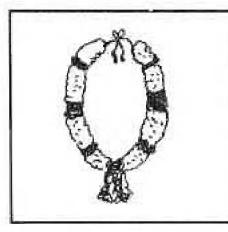
द्विचक्रिका
dwicakrikā



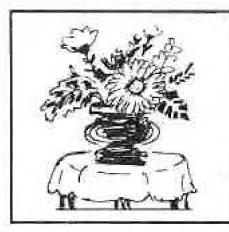
पाञ्चालिका
pañcālikā



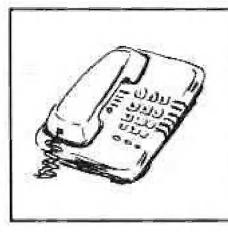
मापिका
māpikā



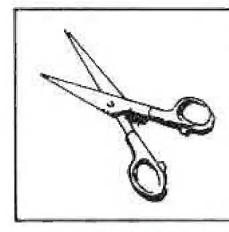
माला
mālā



पुष्पाधानी
puṣpādhānī



दूरवाणी
dūrvāṇī



कर्ती
kartī

1.4



चित्रं दृष्ट्वा 'अस्ति' अथवा 'नास्ति' इति लिखतु - *Citram dr̥stvā 'asti' athavā 'nāsti' iti likhatu.*

पुस्तकम् अस्ति । Pustakam asti.

घटी Ghaṭī ----- ।

उपनेत्रम् Upanetram ----- ।

लेखनी Lekhanī ----- ।

दूरवाणी Dūrvavāṇī ----- ।

विद्युदीपः नास्ति । Vidyuddīpah nāsti.

पुष्पं Puṣpam ----- ।

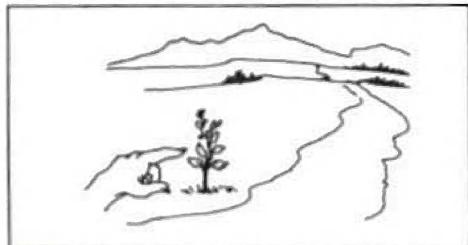
सङ्घणकम् Saṅgaṇakam ----- ।

चषकः Caṣakah ----- ।

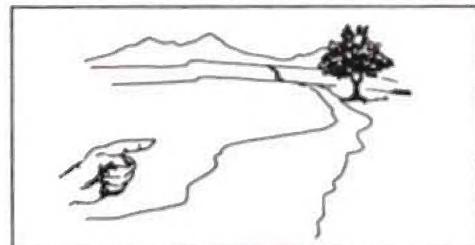
पत्रिका Patrikā ----- ।

1.5

उदाहरणं दृष्ट्वा चित्रस्य अथः स्थितं रिक्तं स्थानं पूरयतु - *Uddāharanam dr̥stvā citrasya adhah stitam sthānam pūrayatu.*



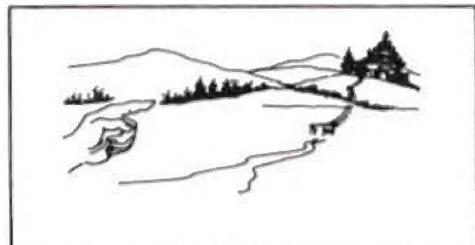
सस्यम् अत्र अस्ति । Sasyam atra asti.



वृक्षः तत्र अस्ति । Vṛkṣah tatra asti.



कार्यानं Kāryānam --- अस्ति । asti.



देवालयः Devālayah --- अस्ति । asti.

1.6.अ

वायुः सर्वत्र अस्ति । Vāyuh sarvatra asti.
देवः Devah ----- अस्ति । asti.

सर्वत्र Sarvatra

मम मित्रम् अन्यत्र अस्ति । Mama mitram anyatra asti.
तस्य गृहम् Tasya gr̥ham ----- अस्ति । asti.

अन्यत्र Anyatra

1.6.आ

पुस्तकम् Pustakam	अत्र Atra	अस्ति Asti
	तत्र Tatra	
	कुत्र Kutra	
	सर्वत्र Sarvatra	
गृहम् Gr̥ham	अन्यत्र Anyatra	नास्ति Nāsti
	एकत्र Ekatra	

एतस्य कोष्ठकस्य आधारेण वाक्यानि लिखतु *Etasya koṣṭhakasya ādhāreṇa vākyāni likhatu*

१. पुस्तकम् अत्र अस्ति । Pustakam atra asti.

२. ----- ----- ----- |

३. ----- ----- ----- |

४. ----- ----- ----- |

५. ----- ----- ----- |

६. ----- ----- ----- |

७. ----- ----- ----- |

८. ----- ----- ----- |

९. ----- ----- ----- |

१०. ----- ----- ----- |

११. ----- ----- ----- |

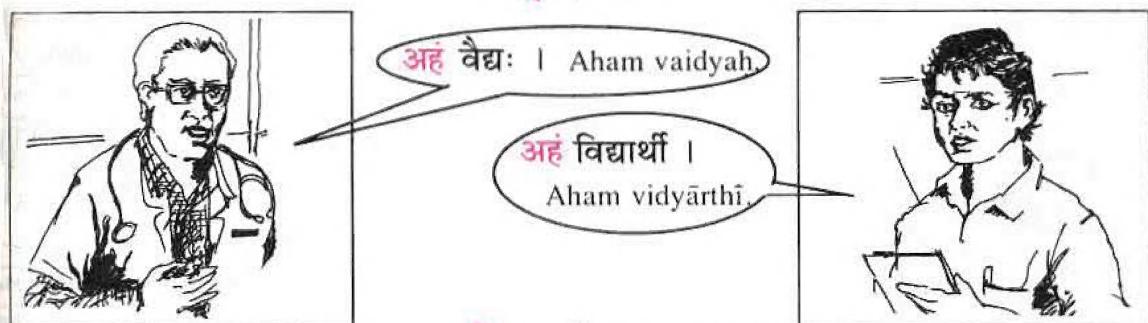
१२. ----- ----- ----- |



1.7



भवान् कः ? Bhavān kah ?



भवती का ? Bhavatī Kā ?



एतस्य उत्तरं लिखतु - Etasya uttaram likhatu.

भवान् कः ? Bhavān kah ? ----- |

भवती का ? Bhavatī kā ? ----- |

अहं Aham, भवान् Bhavān, भवती Bhavatī

1.8 अ

उदाहरणं दृष्टा तादृशवाक्यानि लिखतु - *Udāharanam dṛṣṭvā tādṛśavākyāni likhatu.*



रामः Rāmah



१. एतस्य नाम रामः ।
Etasya nāma Rāmah.



गणेशः Ganesah



शिवः Sivah



रामायणम् Rāmāyanam



कृष्णः Kṛṣnah



आञ्जनेयः Anjaneyah



बुद्धः Buddhah



महाभारतम् Mahābhāratam

१. तस्य नाम कृष्णः ।
Tasya nāma Kṛṣnah.

२. ----- ।

३. ----- ।

४. ----- ।

1.8 आ



उषा Uṣā

१. एतस्या: नाम उषा ।
Etasyāḥ nāma Uṣā.

१. तस्या: नाम गीता ।
Tasyāḥ nāma Gītā.



गीता Gītā



लीला Līlā

२. ----- ।

२. ----- ।

३. ----- ।

३. ----- ।



लक्ष्मीः Lakṣmīḥ

४. ----- ।

४. ----- ।



रमा Ramā



सरस्वती Sarasvatī

1.9 अ

आवरणे विद्यमानस्य पदस्य उचितं रूपं रिक्ते स्थले लिखतु - *Āvaraṇe vidyamānasya padasya
ucitam rūpam rikte sthale likhatu*

उदा - (सरयूनदी Sarayūnadi) सरयूनद्या: तीरे अयोध्या अस्ति । Sarayūnadyāḥ tīre
Ayodhyā asti.

(अयोध्या Ayodhyā) ————— राजा दशरथः । rājā Daśarathah.
(दशरथः Daśarathah) ————— चत्वारः पुत्राः । catvārah putrāḥ.
(प्रथमः Prathamah) ————— नाम रामः । nāma Rāmāḥ.
(द्वितीयः Dwitīyah) ————— नाम भरतः । nāma Bharataḥ.
(तृतीयः Tṛtīyah) ————— (चतुर्थः caturthah) ————— च नाम
लक्ष्मणः शत्रुघ्नः च । ca nāma Lakṣmaṇah Šatruघnah ca.
रामः Rāmāḥ (कौसल्या Kousalyā) ————— पुत्रः । putrah.
भरतः Bharataḥ (कैकेयी Kaikeyī) ————— पुत्रः । putrah.
(लक्ष्मणः Lakṣmaṇah) ————— (शत्रुघ्नः Šatruघnah) —————
च माता सुमित्रा । ca mata Sumitrā.
रामः Rāmāḥ (रावणः Rāvaṇah) ————— (कुम्भकर्णः
Kumbhakarnah) ————— च वधं कृतवान् । ca vadham kṛtavān.

1.9 आ

(मथुरा Mathurā) ————— राजा उग्रसेनः । rājā Ugrasenaḥ.
(उग्रसेनः Ugrasenaḥ) ————— पुत्रः कंसः । putrah Kamsah.
(कंसः Kamsah) ————— भगिनी देवकी । bhaginī Devakī.
(देवकी Devakī) ————— पतिः वसुदेवः, पुत्रः कृष्णः । patih
Vasudevah, putrah Kṛṣṇah.
कृष्णः Kṛṣṇah (नन्दगोपः Nandagopah) ————— (यशोदा Yaśodā)
———— च पालितपुत्रः अपि । ca palitaputraḥ api.
(कुन्ती Kuntī) ————— पुत्रः अर्जुनः । putrah Arjunah.
सः अर्जुनः Sah Arjunah (कृष्णः Kṛṣṇah) ————— (भगिनी bhaginī)
———— (सुभद्रा Subhadrā) ————— पतिः । patih.
(सुभद्रा Subhadrā) ————— पुत्रः अभिमन्युः । putrah Abhimanyuh.
अभिमन्युः Abhimanyuh (उत्तरा Uttarā) ————— पतिः । patih.

2.1 अ

क्रियापदानि Kriyāpadāni



१. सा गच्छति ।
Sā gacchati.

२. सः आगच्छति ।
Sah āgacchati.

३. सः पठति ।
Sah paṭhati.

४. सः लिखति ।
Sah likhati.

५. सः क्रीडति ।
Sah krīḍati.

६. सः पिबति ।
Sah pibati.

७. सः खादति ।
Sah khādati.

८. सा पश्यति ।
Sā paśyati.

९. सः हसति ।
Sah hasati.

१०. सः नयति । Sah nayati.

2.1 आ

एवमेव एषः, एषा, एतत्, सः, सा, तत्, भवान्, भवती - एतैः शब्दैः सह क्रियापदानाम् अभ्यासं करोतु ।
यथा - एषः गच्छति, एषा गच्छति । Evameva eṣah, eṣā, etat, saḥ, sā, tat, bhavān, bhavatī - etaiḥ śabdaīḥ saha kriyāpadānām abhyāsanī karotu. Yathā - Eṣah gacchati, Eṣā gacchati.

2.2

अहं गच्छामि ।
Aham gacchāmi



उदाहरणं इष्टा तानि क्रियापदानि परिवर्तयतु - *Udāharanam dṛṣṭvā tāni kriyāpadāni parivartayatu.*

उदा - गच्छति - १. अहं गच्छामि ।	2. -----
gacchati - Aham gacchāmi.	
3. -----	4. -----
5. -----	6. -----
7. -----	8. -----
9. -----	10. -----

2.3 अ

एतत् सम्भाषणं पठतु - *Etat sambhāṣyāṇam pṝ̄hatu.*



वितारकः -
Vitārakah भोः, किम् आवश्यकम् ?
Bhoḥ, kim āvaśyakam ?

ग्राहकः -
Grāhakah काफी आवश्यकम् ।
Kāphī āvaśyakam.

वितारकः - जलम् आवश्यकं किम् ?
Jalam āvaśyakam kim ?

ग्राहकः - मास्तु । काफी आवश्यकम् ।
Māstu. kāphī āvaśyakam.

वितारकः - स्वीकरोतु । Svīkarotu.

ग्राहकः - किञ्चित् शर्करा । Kiñcit śarkarā ...

वितारकः - स्वीकरोतु । पुनः आवश्यकं वा ? Svīkarotu. Punah āvaśyakam vā ?

ग्राहकः - पर्याप्तम् । पुनः मास्तु । Paryāptam. Punah māstu.

आवश्यकम् Āvaśyakam मास्तु Māstu

पर्याप्तम् Paryāptam

2.3 आ

एतत् चित्रं पश्यतु । चित्रस्य आधारेण एकं सम्भाषणं
लिखतु - *Etat citram paśyatu. Citrasya
ādhāreṇa ekam sambhāṣanam likhatu.*

(सम्भाषणे एते शब्दाः भवन्तु - *Sambhāṣane etc
śabdaḥ bhavantu* शाटिका, चौलः, युतकम्,
ऊरुकम् *Śāṭikā, colah, yutakam, Ūrukam*)

पत्नी Patnī - _____



विक्रेता Vikretā - _____

पति: Patih - _____

विक्रेता _____

पति: _____

विक्रेता _____

पत्नी _____

विक्रेता _____

पति: _____

2.4 आ

उपविशतु Upaviśatu



उत्तिष्ठतु Uttiṣṭhatu



एतेषां क्रियापदानां प्रार्थनारूपाणि / आज्ञारूपाणि लिखतु - Eteṣām kriyāpadānām
 prārthanārūpāṇi / ajñārūpāṇi likhatu.

यथा - गच्छति - गच्छतु ।
 Gacchati - Gacchatu.

आगच्छति - ----- ।
 āgacchati

पठति Paṭhati - ----- ।	लिखति Likhati - ----- ।
क्रीडति Krīḍati - ----- ।	पिबति Pibati - ----- ।
खादति Khādati - ----- ।	नयति Nayati - ----- ।
हसति Hasati - ----- ।	पश्यति Paśyati - ----- ।
मिलति Milati - ----- ।	तिष्ठति Tiṣṭhati - ----- ।
करोति Karoti - ----- ।	भवति Bhavati - ----- ।

2.4 आ

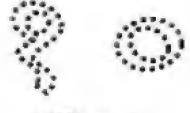
एषः, एषा, सः, सा, एतत्, तत्, भवान्, भवती - एतैः सह एतेषाम् उपयोगं करोतु । Eṣah, eṣā, sah,
 sā, etat, tat, bhavān, bhavatī - etaiḥ saha eteṣām upayogam karotu.

यथा - एषः गच्छतु । Eṣah gacchatu.
 ----- लिखतु । likhatu.
 ----- खादतु । khādatu.
 ----- ।
 ----- ।

एषा पठतु । Eṣā paṭhatu.
 तत् ----- । Tat
 ----- ।
 ----- ।
 ----- ।

3.1

सङ्ख्या: Saṅkhyāḥ

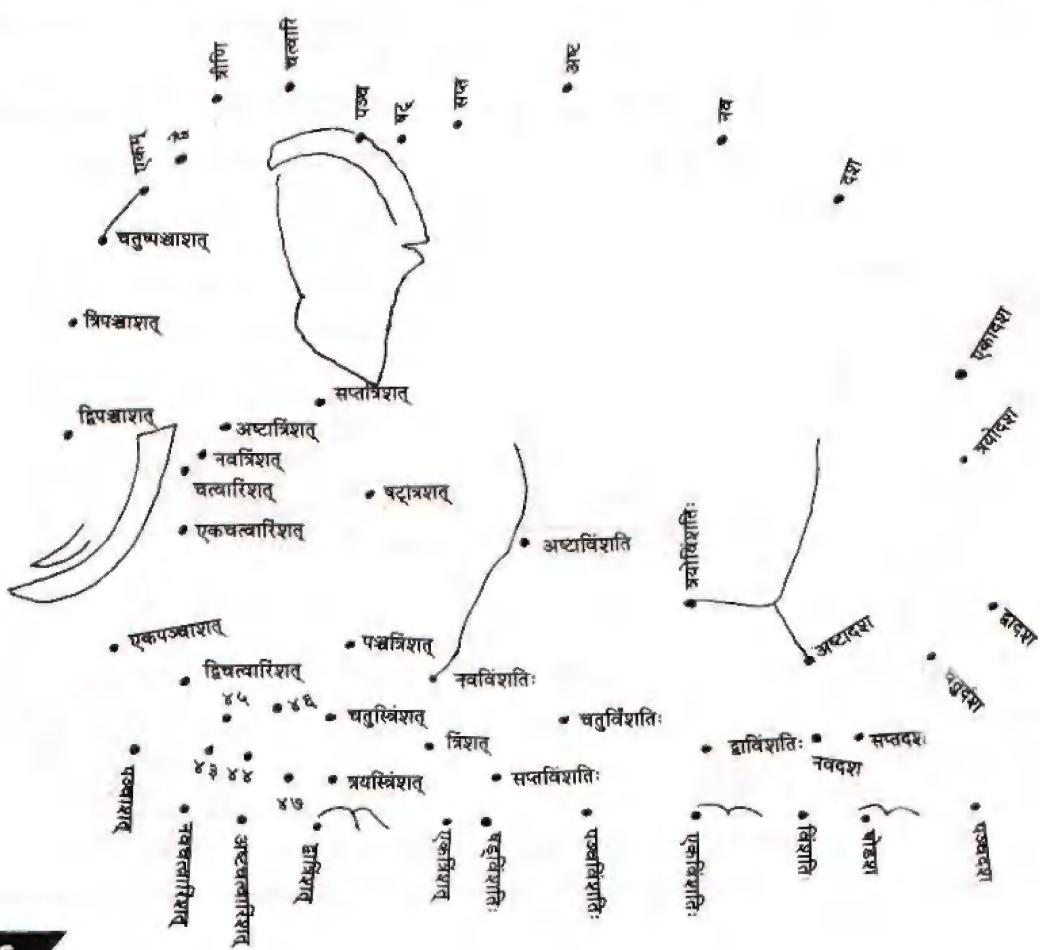
				
एकम् Ekam	द्वे Dve	त्रीणि Triṇi	चत्वारि Catvāri	पञ्च Pañca
				
षट् Saṭ	सप्ता Sapta	अष्टा Aṣṭa	नवा Nava	दशा Daśa

एताः सङ्ख्याः उच्चैः पठतु - *Etāḥ saṅkhyāḥ uccaiḥ paṭhatu.*

११ एकादश	<i>Ekādaśa</i>	२१ एकविंशतिः	<i>Ekavimśatiḥ</i>	३१ एकत्रिंशत्	<i>Ekatrimśat</i>
१२ द्वादश	<i>Dvādaśa</i>	२२ द्वाविंशतिः	<i>Dvāvimśatiḥ</i>	३२ द्वात्रिंशत्	<i>Dvātrimśat</i>
१३ त्रयोदश	<i>Trayodaśa</i>	२३ त्रयोविंशतिः	<i>Trayovimśatiḥ</i>	३३ त्रयस्त्रिंशत्	<i>Trayastrimśat</i>
१४ चतुर्दश	<i>Caturdaśa</i>	२४ चतुर्विंशतिः	<i>Caturvimśatiḥ</i>	३४ चतुस्त्रिंशत्	<i>Catustrimśat</i>
१५ पञ्चदश	<i>Pañcadaśa</i>	२५ पञ्चविंशतिः	<i>Pañcavimśatiḥ</i>	३५ पञ्चत्रिंशत्	<i>Pañcatrimśat</i>
१६ षोडश	<i>Sodaśa</i>	२६ षट्विंशतिः	<i>Ṣaḍvimśatiḥ</i>	३६ षट्त्रिंशत्	<i>Ṣaṭtrimśat</i>
१७ सप्तदश	<i>Saptadaśa</i>	२७ सप्तविंशतिः	<i>Saptavimśatiḥ</i>	३७ सप्तत्रिंशत्	<i>Saptatrimśat</i>
१८ अष्टादश	<i>Aṣṭadaśa</i>	२८ अष्टाविंशतिः	<i>Aṣṭavimśatiḥ</i>	३८ अष्टात्रिंशत्	<i>Aṣṭātrimśat</i>
१९ नवदश	<i>Navadaśa</i>	२९ नवविंशतिः	<i>Navavimśatiḥ</i>	३९ नवत्रिंशत्	<i>Navatrimśat</i>
२० विंशतिः	<i>Vimśatiḥ</i>	३० त्रिंशत्	<i>Trimśat</i>	४० चत्वारिंशत्	<i>Catvārimśat</i>

3.2

अथः एकं चित्रम् अस्ति । तत्र क्रमेण सङ्ख्याः योजयित्वा कः प्राणी अस्ति इति जानातु - *Adhah ekam citram asti. Tatra krameṇa saṅkhyāḥ yojayitvā kah prāṇī asti iti jānātu.*



समयः Samayah



पञ्चवादनम्
Pañcavādanam



सपादाष्टवादनम्
Sapādaṣadvādanam



सार्धसप्तवादनम्
Sārdhasaptavādanam



पादोन-नववादनम्
Pādona-navavādanam



दशाधिक-नववादनम्
Daśādhika-navavādanam



पञ्चन्युन-दशवादनम्
Pañcanyūna-daśavādanam

समयम् अक्षरैः लिखतु - *Samayam akṣaraiḥ likhatu.*

यथा - 8.15 सपाद-अष्टवादनम् ।
Sapāda-aṣṭavādanam.

10.35 ----- |

9.10 ----- |

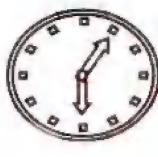
12.40 ----- |

11.20 ----- |

10.45 ----- |

घट्यां समयं दर्शयतु - *Ghatyām samayam darśayatu*

यथा - 6.05



5.45



12.25



3.50



9.30



4.10



विशेषसूचना - (Viśeṣasūcanā)

1.00	-	एकं वादनम्	Ekam vādanam	✗	एकवादनम्	Ekavādanam	✓
2.00	-	द्वे वादनम्	Dve vādanam	✗	द्विवादनम्	Dvivādanam	✓
3.00	-	त्रीणि वादनम्	Trīṇi vādanam	✗	त्रिवादनम्	Trivādanam	✓
4.00	-	चत्वारि वादनम्	Catvāri vādanam	✗	चतुर्वादनम्	Caturvādanam	✓

4.1

पाकशालासम्बन्धीनि वस्तुनि Pākaśālāsambandhīni vastūni



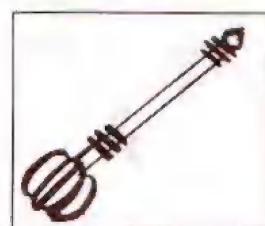
चषकः
Casakah



चमसः
Camasah



घटः
Ghatah



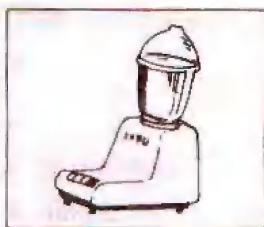
मन्थानः
Manthānah



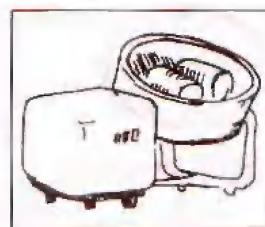
करण्डकः
Karandakah



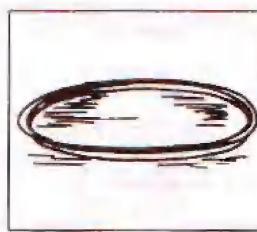
पात्रम्
Pātram



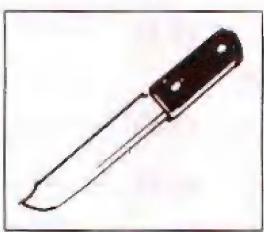
मिश्रकम्
Miśrakam



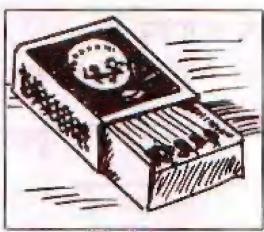
पेषकम्
Pesakam



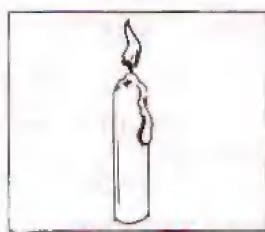
स्थालिका
Sthālikā



चुरिका
Churikā



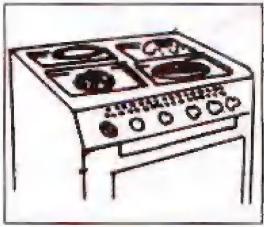
अग्निपेटिका
Agnipetikā



सिक्थवर्तिका
Sikthavartikā



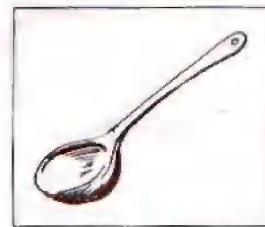
आधानिका
Ādhānikā



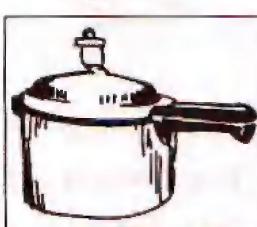
अनिलचूलिः
Anilacullih



द्रोणी
Droni



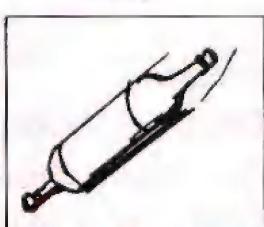
दर्वी
Darvī



बाष्पस्थाली
Bāspasthāli



कूपी
Kupi



वेल्लनी
Vellani



चषकाधानी
Caśakādhāni

4.2 आ

बहुवचनम् Bahuvacanam

रिक्तेषु स्थलेषु बहुवचनरूपाणि लिखतु - Rikteṣu sthaleṣu bahuvacanarūpāṇi likhatu.

एकवचनम् Ekavacanam	बहुवचनम् Bahuvacanam	एकवचनम् Ekavacanam	बहुवचनम् Bahuvacanam
बालकः Bālakah	बालकाः (पु) Bālakāḥ	फलम् Phalam	फलानि (न) Phalāni
शिक्षकः Śikṣakah	शिक्षकाः Śikṣakāḥ	वनम् Vanam	वनानि Vanāni
चषकः Caṣakah	-----	फेनकम् Phenakam	-----
घटः Ghaṭah	-----	गृहम् Gṛham	-----
चमसः Camasah	-----	वस्त्रम् Vastram	-----
बालिका Bālikā	बालिकाः (स्त्री) Bālikāḥ	लेखनी Lekhanī	लेखन्यः (स्त्री) Lekhanyah
चुरिका Churikā	चुरिकाः Churikāḥ	अङ्कनी Aṅkanī	अङ्कन्यः Aṅkanyah
स्थालिका Sthālikā	-----	सम्मार्जनी Sammārjanī	-----
अग्निपेटिका Agnipetikā	-----	द्रोणी Dronī	-----
सिक्थवर्तिका Sikthavartikā	-----	कूपी Kūpī	-----

4.2 आ

सः Sah ते Te	एषः Eṣah एते Ete	कः Kah के Ke
सा Sā ता: Tāḥ	एषा Eṣā एता: Etāḥ	का Kā का: Kāḥ
तत् Tat तानि Tāni	एतत् Etat एतानि Etāni	किम् Kim कानि Kāni

पूर्वतनकोष्ठकस्य साहाय्येन रिक्तस्थलानि पूरयतु । *Pūrvatanakoṣṭhakasya sāhāyyena
riktasthalāni pūrayatu.*

उदा -

एते Ete बालकाः ।	Bālakāḥ	एता: Etāḥ द्रोण्यः ।	Dronyāḥ
----- चषकाः ।	Caṣakāḥ	----- अग्निपेटिकाः ।	Agnipeṭikāḥ
----- पुस्तकानि ।	Pustakāni	----- घटाः ।	Ghaṭāḥ
----- स्थालिकाः ।	Sthālikāḥ	----- सम्मार्जन्यः ।	Sammārjanyaḥ
----- बाष्पस्थाल्यः ?	Bāṣpasthālyāḥ ?	----- वस्त्राणि ?	Vastrāṇi ?

4.2 इ

बहुवचनरूपाणि लिखतु - *Bahuvacanarūpāṇi likhatu.*

उदा - एषः जनः ।	एते जनाः ।	कः जनः ?	----- ?
Eṣāḥ janāḥ.	Ete janāḥ.	Kaḥ janāḥ ?	
एषा महिला ।	-----	सा स्थालिका ।	-----
Eṣā mahilā.		Sā Sthālikā.	
तत् उपनेत्रम् ।	-----	सः चमसः ।	-----
Tat upanetram.		Saḥ camasaḥ.	
किं फलम् ?	----- ?	का भगिनी ?	----- ?
Kim phalam ?		Kā bhaginī ?	
एतत् गृहम् ।	-----	एषः सैनिकः ।	-----
Etat gṛham.		Eṣāḥ sainikāḥ.	

4.2 ई

एकवचनम्	बहुवचनम्
<i>Ekavacanam</i>	<i>Bahuvacanam</i>
भवान्	भवन्तः
Bhavān.	Bhavantah.
भवती	भवत्यः
Bhavatī.	Bhavatyāḥ.
अहम्	वयम्
Aham	Vayam

भवान् बालकः ।	भवन्तः बालकाः ।
Bhavān bālakāḥ.	Bhavantah bālakāḥ.
----- बालिका ।	----- बालिका ।
..... bālikā. bālikāḥ.
----- युवकः ।	----- युवकाः ।
..... yuvakah. yuvakāḥ.
----- महिला ।	----- महिलाः ।
..... mahilā. mahilāḥ.

4.2 उ

प्रयोगपरिवर्तनं करोतु - *Prayogaparivartanam karotu* -

यथा -	१) भवान् बालकः । Bhavān bālakāḥ.	अहं बालकः । Aham bālakāḥ.
२)	भवती अध्यापिका । Bhavatī adhyāpikā.	----- ----- ।
३)	भवन्तः शिक्षकाः । Bhavantah śikṣakāḥ.	वयं शिक्षकाः । Vayam śikṣakāḥ.
४)	भवत्यः विद्यार्थिन्यः । Bhavatyah vidyārthinyah.	----- ----- ।

4.2 ऊ

प्रश्नान् लिखतु - *Praśnān likhatu*.

यथा -	एते छात्राः । Ete chātrāḥ.	एते के ? Ete ke ?
	एताः स्थालिकाः । Etāḥ sthālikāḥ.	----- ----- ?
	वयं सचिवाः । Vayam sacivāḥ.	----- ----- ?
	एतानि चित्राणि । Etāni citrāṇi.	----- ----- ?
	ताः पत्रिकाः । Tāḥ patrikāḥ.	----- ----- ?
	वयं शिक्षिकाः । Vayam śikṣikāḥ.	----- ----- ?
	ते वैद्याः । Te vaidyāḥ.	----- ----- ?

4.3 अ

क्रियापदानि (ब.व.) *Kriyāpadāni (ba.va.)*

अधोरेखाङ्कितस्य केवलं वचनपरिवर्तनं करोतु - *Adhorekhāṅkitasya kevalam vacanaparivartanam karotu* -

यथा -

सः विद्यालये पठति । Sah vidyālaye paṭhati.	ते विद्यालये पठन्ति । Te vidyālaye paṭhanti.
सा गृहे वसति । Sā grhe vasati.	----- ----- ।
एषः कार्यालये तिष्ठति । Eṣah kāryālaye tiṣṭhati.	----- ----- ।
लतायां पुष्पं विकसति । Latāyām puṣpam vikasati.	----- ----- ।
भवान् क्रीडाङ्गे क्रीडति । Bhavān kridāṅgaṇe kridati.	----- ----- ।

भवती प्रतिदिनं नृत्यति । Bhavatī pratidinam nr̄tyati. ——————
 वने सिंहः गर्जति । Vane simhah garjati. ——————
 एषा चित्रं पश्यति । Eṣā citram paśyati. ——————
 बालः शालां गच्छति । Bālah śālām gacchati. ——————
 वानरः फलं खादति । Vānarah phalam khādati. ——————

4.3 आ

बहुवचनरूपाणि लिखतु - Bahuvacanarūpāṇi likhatu.

यथा -

भवान् पठतु ।	Bhavān paṭhatu.	भवन्तः पठन्तु ।	Bhavantah paṭhantu.
भवती लिखतु ।	Bhavatī likhatu.		
अम्बा गच्छतु ।	Ambā gacchatu.		
अनुजः क्रीडतु ।	Anujah krīḍatu.		
बालिका नृत्यतु ।	Bālikā nr̄tyatu.		
एषः तिष्ठतु ।	Eṣah tiṣṭhatu.		

4.3 इ

बहुवचनरूपाणि लिखतु - Bahuvacanarūpāṇi likhatu -

यथा - अहं खादामि । Aham khādāmi. वयं खादामः । Vayam khādāmāḥ.
 अहं हसामि । Aham hasāmi. ——————
 अहम् इच्छामि । Aham icchāmi. ——————
 अहं पिबामि । Aham pibāmi. ——————

4.4

विशेषाभ्यासः Viśeṣābhyaśaḥ

करोति Karoti	- कुर्वन्ति Kurvanti	करोमि Karomi	- कुर्मः Kurmaḥ
शृणोति Śr̄ṇoti	- शृण्वन्ति Śr̄ṇvanti	शृणोमि Śr̄ṇomi	- शृणुमः Śr̄ṇumah
ददाति Dadāti	- ददति Dadati	ददामि Dadāmi	- दद्मः Dadmaḥ
जानाति Jānāti	- जानन्ति Jānanti	जानामि Jānāmi	- जानीमः Jānīmaḥ
शक्नोति Śaknoti	- शक्नुवन्ति Śaknūvanti	शक्नोमि Śaknōmi	- शक्नुमः Śaknumah

एतेषाम् उपयोगं कृत्वा वाक्यानि लिखतु - *Etesām upayogam kṛtvā vākyāni likhatu.*

उदा - १. कर्मकराः कार्यं कुर्वन्ति ।

२. ----- |

Karmakarāḥ kāryam kurvanti.

३. ----- | ४. ----- |

५. ----- | ६. ----- |

७. ----- | ८. ----- |

९. ----- | १०. ----- |

4.5

कति ? Kati ?

उदाहरणं द्वात्रा तादृशानि वाक्यानि लिखतु - *Udāharanam dvātrā tādṛśāni vākyāni likhatu.*

यथा -



पञ्च स्यूताः सन्ति । Pañca syūtāḥ santi.

कति स्यूताः सन्ति ? Kati syūtāḥ santi ?



षट् फलानि सन्ति । Ṣaṭ phalāni santi.

----- ?



अष्ट पर्णानि सन्ति । Aṣṭa parṇāni santi.

----- ?



षट् वातायनानि सन्ति । Ṣaṭ vātāyanāni santi.

----- ?



अङ्कन्यः सन्ति । ankanyāḥ santi.

----- ?



कुञ्जिकाः kuñcikāḥ ----- |

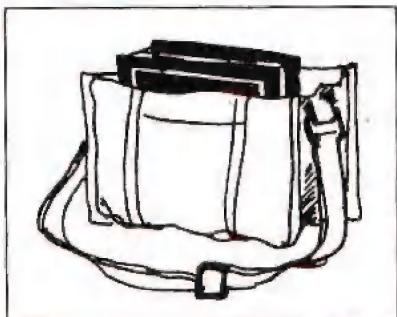
----- ?

वि.सू. - कति अस्ति ? Kati asti ? ✗

कति सन्ति ? Kati santi ? ✓

5.1

अत्र प्रश्नस्य एकम् उत्तरं लिखितम् अस्ति । आवरणे विद्यमानस्य पदस्य साहाय्येन पुनः त्रीणि उत्तराणि
लिखतु - *Atra praśnasya ekam uttarāni likhitam asti. Āvarane vidyamānasya padasya sāhāyyena punah trīni uttarāni likhatu.*



कुत्र पुस्तकम् अस्ति ? *Kutra pustakam asti ?*
 (स्यूतः *Syūtah*) - स्यूते पुस्तकम् अस्ति ।
Syūte pustakam asti.

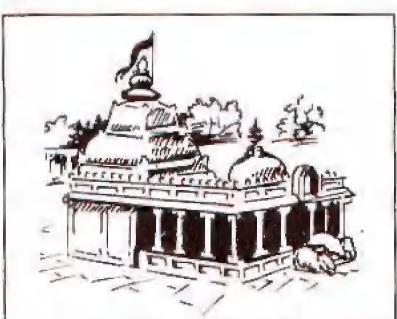
(ग्रन्थालयः *Granthālayah*) - ----- ----- |
 (आपणः *Āpanah*) - ----- ----- ----- |
 (हस्तः *Hastah*) - ----- ----- ----- |



कुत्र बालकः अस्ति ? *Kutra bālakah asti ?*
 (गृहम् *Gṛham*) - गृहे बालकः अस्ति । *Gṛhe bālakah asti.*
 (नगरम् *Nagaram*) - ----- ----- ----- |
 (चित्रमन्दिरम् *Citramandiram*) - ----- ----- ----- |
 (उपाहारगृहम् *Upāhāragṛham*) ----- ----- ----- |



कुत्र पाञ्चालिका अस्ति ? *Kutra Pāñcālikā asti ?*
 (उत्पीठिका *Utpīṭhikā*) - उत्पीठिकायां पाञ्चालिका अस्ति ।
Utpīṭhikāyam pāñcālikā asti.
 (कपाटिका *Kapāṭikā*) ----- ----- ----- |
 (पेटिका *Peṭikā*) ----- ----- ----- |
 (निधानिका *Nidhānikā*) ----- ----- ----- |



कुत्र मन्दिरम् अस्ति ? *Kutra mandiram asti ?*
 (काशी *Kāśī*) - काश्यां मन्दिरम् अस्ति ।
Kāśyām mandiram asti.
 (उज्जयिनी *Ujjayinī*) ----- ----- ----- |
 (पुरी *Puri*) --- जगन्नाथ *Jagannātha* --- ----- |
 (कन्याकुमारी *Kanyākumārī*) ----- ----- ----- |

5.2

मम Mama	पिता pitā सहोदरः Sahodaraḥ	कार्यालयः Kāryālayah वित्तकोषः vittakoṣah यन्त्रागारम् Yantrāgāram दूरवाणीविनिमयकेन्द्रम् Dūrvāṇīvinimayakendram स्वायत्तसंस्था Svāyattasamsthā	कार्यं करोति । Kāryam karoti
---------	-------------------------------	---	---------------------------------

एतस्य कोष्ठकस्य आधारेण १० वाक्यानि लिखतु - *Etasya koṣṭhakasya ādhāreṇa 10 vākyāni likhatu.*

यथा -

१. मम पिता कार्यालये कार्यं करोति ।
Mama pitā kāryālaye kāryam karoti.

२. -----
३. -----
४. -----
५. -----
६. -----
७. -----
८. -----
९. -----
१०. -----

5.3

एतं पदबन्धम् उचितपदैः पूरयतु - *Etam padabandham ucitapadaiḥ pūrayatu.*

यथा -

चालकः अत्र अस्ति । - Cālakah atra asti.

→ लो क या ने

ग

भवतः माता कुत्र अस्ति ? Bhavataḥ mātā kutra asti ?

→

रे

नागरिकः अत्र वसन्ति । Nāgarikah atra vasanti.

→

र्या

अत्र कार्याणि कुर्वन्ति । Atra kāryāṇi kurvanti.

→

ये

भवान् कुत्र पठति ? Bhavān kutra paṭhati ?

→

त को

धनम् अत्र रक्षामः । Dhanam atra rakṣāmāḥ.

→

त्र न्दि

चलनचित्रम् अत्र पश्यतु । Calanacitram atra paśyatu.

→

न्या

मशी कुत्र अस्ति ? Maśī kutra asti ?

→

5.4 अं

कदा ? Kadā ?

एतेषां प्रश्नानाम् उत्तरं लिखतु - *Eteṣām praśnānām uttarām likhatu.*

यथा - भवान् कदा उत्तिष्ठति ?	Bhavān kadā uttiṣṭhati ?
अहं पञ्चवादने उत्तिष्ठामि ।	Aham pañcavādane uttiṣṭhāmi.
भवान् कदा विद्यालयं गच्छति ?	Bhavān kadā vidyālayam gacchati ?
-----	-----
सूर्योदयः कदा भवति ?	Sūryodayah kadā bhavati ?
-----	-----
भवती कदा क्रीडति ?	Bhavatī kadā krīḍati ?
-----	-----
भवती कदा पठति ?	Bhavatī kadā paṭhati ?
-----	-----

5.4 आ

एतेषाम् उत्तराणां प्रश्नं लिखतु - *Eteṣām uttarānām praśnam likhatu.*

सीता सायंकाले नृत्याभ्यासं करोति ।	Sītā sāyānkāle nr̥tyābh्यāsam karoti.
----- ?	----- ?
वेङ्कटेशः षड्वादने योगासनं करोति ।	Veṅkaṭeśah ṣadvādane yogāsanam karoti.
----- ?	----- ?
माता दशवादने पाकं करोति ।	Mātā daśavādane pākam karoti.
----- ?	----- ?
सा प्रातःकाले पूजां करोति ।	Sā prātaḥkāle pūjām karoti.
----- ?	----- ?
अहं मध्याह्ने भोजनं करोमि ।	Aham madhyāhne bhojanam karomi.
----- ?	----- ?

5.5

प्रपरह्यः ⇔ परह्यः ⇔ ह्यः ⇔ अद्य ⇔ श्वः ⇔ परश्वः ⇔ प्रपरश्वः
 Praparahyah Parahyah Hyah Adya Śvah Paraśvah Praparaśvah

अत्र रिक्तानि स्थलानि पूरयतु - *Atra riktaṇi sthalāni pūrayatu.*

अद्य भानुवासरः Adya bhānūvāsarah

शनिवासरः Śanivāsarah

सोमवासरः Somavāsarah

शुक्रवासरः Śukravāsarah

मङ्गलवासरः Maṅgalavāsarah

----- |

----- |

----- |

अद्य मङ्गलवासरः | Adya maṅgalavāsarah.

श्वः बुधवासरः | Śvah budhavāsarah.

----- |

----- |

5.6

प्रथमवाक्यं पठित्वा प्रश्नस्य उत्तरं लिखतु - *Prathamavākyam paṭhitvā praśnasya uttaram likhatu.*

यथा - १. अद्य षोडशदिनाङ्कः | Adya ṣodśadīnāṅkāḥ.

पञ्चदशदिनाङ्कः कदा ? Pañcadāśadīnāṅkāḥ kadā ?

पञ्चदशदिनाङ्कः ह्यः | Pañcadāśadīnāṅkāḥ hyah.

२. अद्य सोमवासरः | Adya somavāsarah.

मङ्गलवासरः कदा ? Mangalavāsarah kadā ?

----- |

३. अद्य २४ तमदिनाङ्कः | Adya 24 tamadīnāṅkāḥ.

२६ तमदिनाङ्कः कदा ? 26 tamadīnāṅkāḥ kadā ?

----- |

6.1

एतत् सम्भाषणं पठतु - *Etat sambhāṣanam paṭhatu.*



“हरि: ओम्, सुप्रभातम् !” “Hariḥ om, suprabhātam !”
 “नमस्ते श्रीमन् ! स्वागतम्, आगच्छतु, उपविशतु !”
 “Namaste śrīman ! Svāgatam, āgacchatu, upaviśatu.”
 “धन्यवादः !” “Dhanyavādah.”
 “सर्वं कुशलं वा ?” “Sarvam kuśalam vā ?”
 “आम्, कुशलम् । भवान् एतत् पुस्तकं स्वीकरोतु !”
 “Ām, kuśalam. Bhavān etat pustakam svīkarotu.”
 “कथम् अस्ति एतत् पुस्तकम् ?” “Katham asti etat pustakam ?”
 “समीचीनम् अस्ति । भवान् अपि पठतु !” “Samīcīnam asti. Bhavān api paṭhatu.”
 “अस्तु, अनन्तरं पठामि ।” “Astu, anantaram paṭhāmi.”
 “अहं गच्छामि ।” “Aham gacchāmi.”
 “तिष्ठतु, पानीयं स्वीकरोतु ।” “Tiṣṭhatu, pānīyam svīkarotu.”
 “क्षम्यताम्, मास्तु ।” “Kṣamyatām, māstu.”
 “किञ्चित् स्वीकरोतु ।” “Kiñcīt svīkarotu.”
 “अस्तु, धन्यवादः ।” “Astu, Dhanyavādah.”
 “शर्करा अधिका अस्ति किल !” “Śarkarā adhikā asti kila !”
 “चिन्ता मास्तु । (पिबति) अहम् आगच्छामि, नमस्कारः ।”
 “Cintā māstu. (pibati) aham āgacchāmi, namaskārah.”
 “नमस्कारः ।” “Namaskārah.”

हरि: ओम् Hariḥ om सुप्रभातम् Suprabhātam स्वागतम् Svāgatam
 क्षम्यताम् Kṣamyatām नमस्कारः Namaskārah चिन्ता मास्तु Cintā māstu

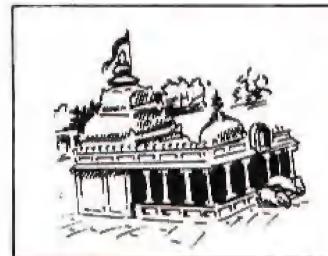
7.1



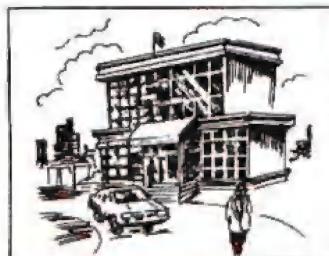
१. विद्यालयः Vidyālayaḥ



२. ग्रन्थालयः Granthālayaḥ



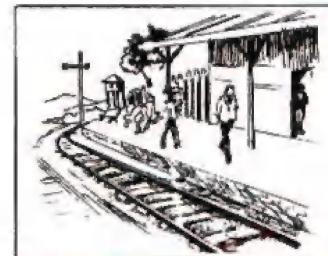
३. देवालयः Devālayaḥ



४. कार्यालयः Kāryālayaḥ



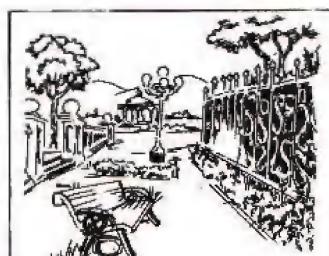
५. आपणः Āpaṇaḥ



६. रेलस्थानकम् Relsthānakam



७. चित्रमन्दिरम् Citramandiram



८. उद्यानम् Udyānam



९. प्रदर्शनी Pradarśinī

चित्रं दृष्ट्वा उदाहरणं दृष्ट्वा तादृशानि वाक्यानि लिखतु - Citram dṛṣṭvā udāharanam dṛṣṭvā tādṛśāni vākyāni likhatu.

यथा -

१. मम मित्रं विद्यालयं गच्छति । Mama mitram vidyālayam gacchati.

२. _____ |

३. _____ |

४. _____ |

५. _____ |

६. _____ |

७. _____ |

८. _____ |

९. _____ |

अत्र एकं सम्भाषणम् अस्ति । सम्भाषणं पठतु । आवरणे विद्यमानानां शब्दानाम् उचितरूपाणि
रिक्ते स्थले लिखतु - *Atra ekam sambhāṣanam asti. Sambhāṣanam paṭhatu. Āvarane
vidyamānānām śabdānām ucitarūpāṇi rikte sthale likhatu.*

पिता Pitā - पुत्र ! (पाठः) ----- पठतु । Putra ! (pāṭhah)paṭhatu.
पुत्रः Putrah - अहं (पाठः) ----- पठितुं न शक्नोमि । Aham (Pāṭhah)
paṭhitum na śknomi.

पिता - किमर्थम् ? Kimartham ?

पुत्रः - अहम् (विद्यालयः) ----- न गतवान् । Aham (vidyālayah)na
gatavān.

पिता - भवतु, अहं (भवान्) ----- पाठयामि । Bhavatu, aham (bhavān)
pāṭhayāmi.

पुत्रः - सत्यं, भवान् (अहं) ----- पाठयति ? Satyam, bhavān (aham)
pāṭhayati ?

पिता - आम्, पाठयामि । Ām, pāṭhayāmi.

पुत्री - तात, (अहम्) ----- अपि पाठयतु । Tāta, (aham)..... api pāṭhayatu.

पिता - अस्तु, (भवती) ----- अपि पाठयामि । Astu, (bhavatī) api
pāṭhayāmi.

पुत्रः - कदा पाठयति ? Kadā pāṭhayati ?

पिता - इदानीं (भवान्) ----- पाठयामि । Idānīm (bhavān) pāṭhayāmi.

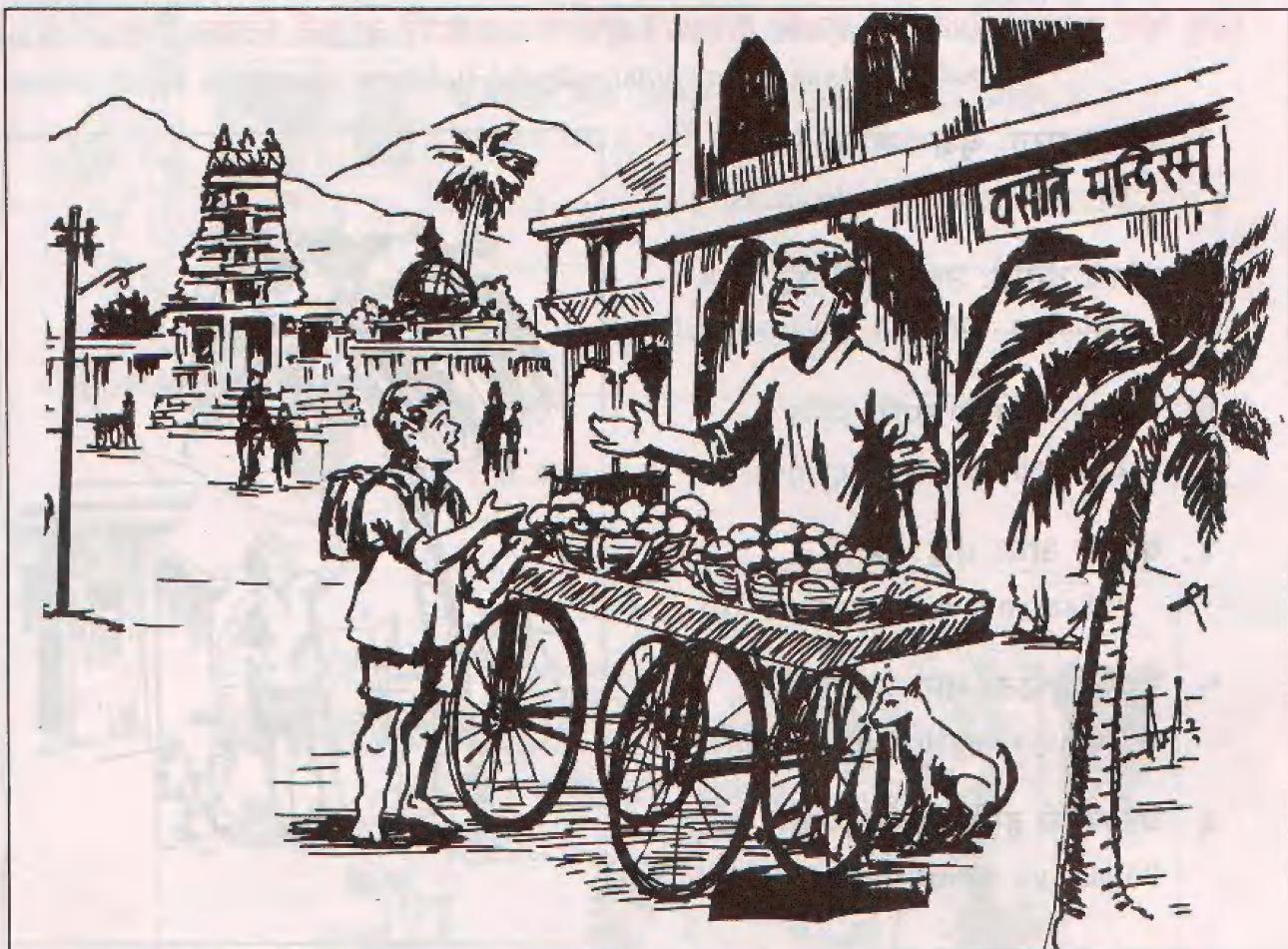
पुत्रः - (अनुजा) ----- कदा पाठयति ? (Anujā) kadā pāṭhayati ?

पिता - (सा) ----- सायंकाले पाठयामि । (Sā) sāyaṅkāle pāṭhayāmi.
वदतु, (कः पाठः) ----- पाठयामि ? Vadatu, (kah pāṭhah)
pāṭhayāmi ?

पुत्रः - (एषः पाठः) ----- पाठयतु । (Eṣah pāṭhah)pāṭhayatu.

पिता - (सर्वे पाठाः) ----- पाठयामि । (Sarve pāṭhāḥ) pāṭhayāmi.

तम्	Tam	ताम्	Tām	तत्	Tat	भवन्त्तम्	Bhavantam
एतम्	Etam	एताम्	Etām	एतत्	Etat	भवतीम्	Bhavatīm
कम्	Kam	काम्	Kām	किम्	Kim	माम्	Mām



सः केशवः ।	Sah Keśavah.
केशवस्य पुरतः शकटः अस्ति ।	Keśavasya purataḥ śakaṭah asti.
तस्य पृष्ठतः वसतिमन्दिरम् अस्ति ।	Tasya pr̄ṣṭhataḥ vasatimandiram asti.
तस्य दक्षिणतः देवालयः अस्ति ।	Tasya dakṣiṇataḥ devālayah asti.
तस्य वामतः वृक्षः अस्ति ।	Tasya vāmataḥ vṛkṣah asti.
देवालयस्य उपरि कलशः अस्ति ।	Devālayasya upari kalaśaḥ asti.
शकटस्य अधः शुनकः अस्ति ।	Śakaṭasya adhah śunakah asti.

पुरतः: Purataḥ	वामतः: Vāmataḥ	उपरि Upari
पृष्ठतः: Prsthataḥ	दक्षिणतः: Daksinataḥ	अधः: Adhah

8.2 अ

एतत् चित्रं पश्यतु । अनन्तरम् एतानि वाक्यानि शुद्धानि अशुद्धानि वा इति लिखतु - *Etat citram paśyatū. Anantaram etāni vākyāni śuddhāni aśuddhāni vā iti likhatu*

१. गृहस्य पुरतः वृक्षः अस्ति । ✓

Gṛhasya purataḥ vṛkṣaḥ asti.

२. गृहस्य वामतः उद्यानम् अस्ति । ✗

Gṛhasya vāmataḥ udyanam asti.

३. बालकः वृक्षस्य उपरि अस्ति ।

Bālakaḥ vṛkṣasya upari asti.

४. वृक्षस्य अधः वृद्धः अस्ति ।

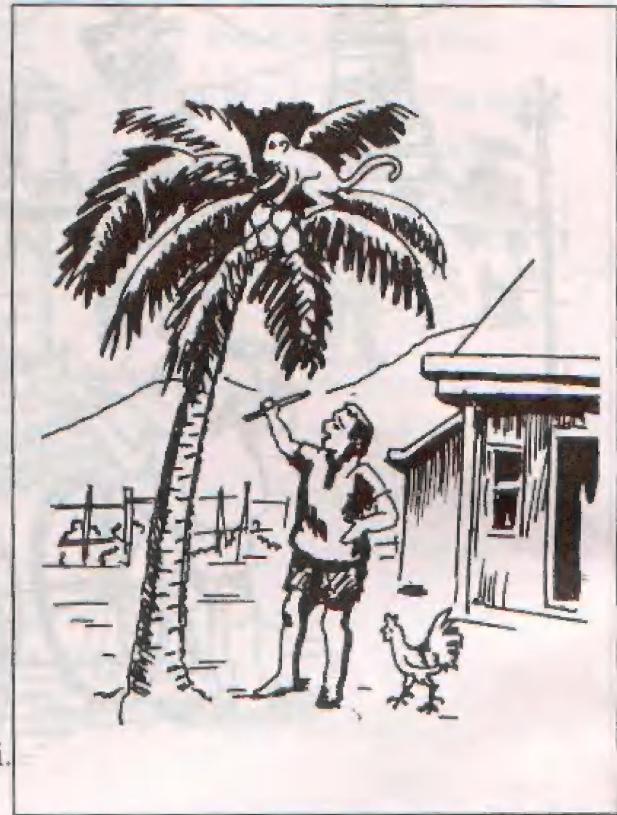
Vṛkṣasya adhah vṛddhaḥ asti.

५. गृहस्य पृष्ठतः मार्गः अस्ति ।

Gṛhasya pṛṣṭhataḥ mārgaḥ asti.

६. बालकस्य हस्ते नारिकेलफलम् अस्ति ।

Bālakasya haste nārikelaphalam asti.



8.2 आ

एतत् चित्रं दृष्ट्वा उपरि-अधः-पुरतः-पृष्ठतः-वामतः-दक्षिणतः-एतेषाम् उपयोगं कृत्वा

६ वाक्यानि लिखतु - *Etat citram dṛṣṭvā upari-adhah-purataḥ-pṛṣṭhataḥ-vāmataḥ-dakṣinataḥ-eteṣām upayogam kṛtvā 6 vākyāni likhatu.*

१. _____
२. _____
३. _____
४. _____
५. _____
६. _____

8.2 इ



बालकः कुत्र अस्ति ? बालकः बहिः अस्ति ।
Bālakah kutra asti ? Bālakah bahiḥ asti.

बालिका कुत्र अस्ति ? बालिका अन्तः अस्ति ।
Bālikā kutra asti ? Bālikā antaḥ asti.

मार्जालः Mārjālah ----- ?

शुनकः Śunakah ----- ?

अन्तः: Antaḥ **बहिः**: Bahiḥ

9.1



पुत्रः Putrah - एतत् लोकयानं कुतः आगतम् ? Etat lokayānam kutaḥ āgatam ?

पिता Pitā - मैसूरुतः आगतम् । Maisūruteḥ āgatam.

पुत्रः - इतः कुत्र गच्छति ? Itaḥ kutra gacchati ?

पिता - इतः मैसूरु गच्छति । Itaḥ Maisūru gacchati.

पुत्रः - ततः कदा आगमिष्यति ? Tataḥ kadā āgamiṣyati ?

पिता - ततः श्वः आगमिष्यति । Tataḥ śvah āgamiṣyati.

पुत्रः - एते जनाः किं कुर्वन्ति ? Ete janāḥ kim kurvanti ?

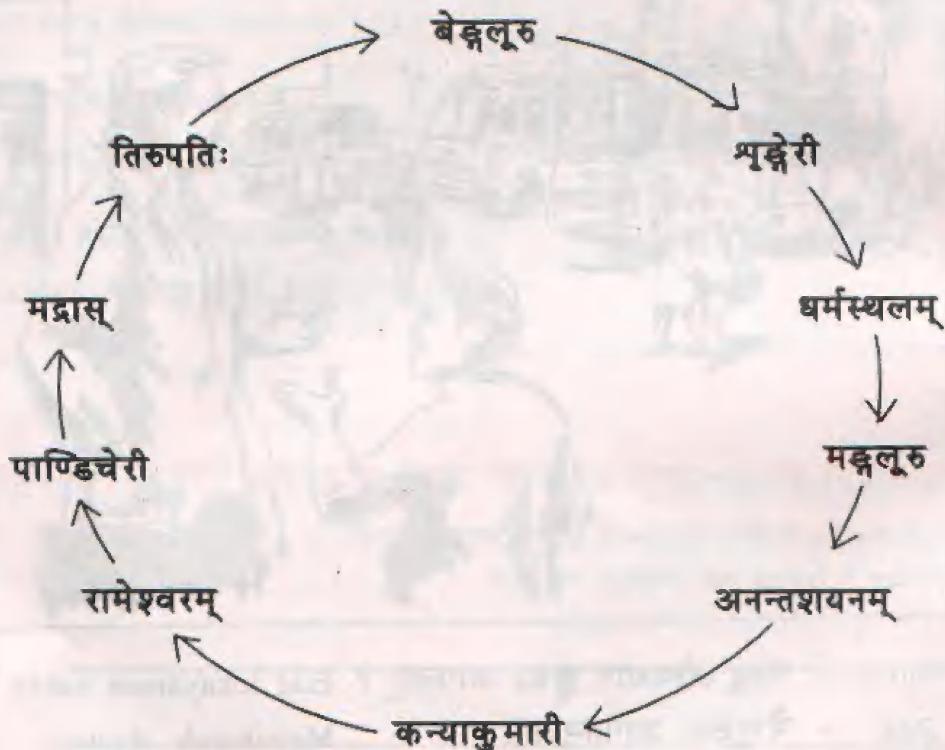
पिता - एते इतस्ततः सञ्चरन्ति । Ete itastataḥ sañcaranti.

इतः Itah ततः Tatah कुतः Kutah
 तः Tah इतस्ततः Itastatah

विशेषसूचना Viśeṣasūcanā -

अत्रतः Atratah ×	इतः Itah	✓
तत्रतः Tatratah ×	ततः Tatah	✓
कुत्रतः Kutratah ×	कुतः Kutah	✓
उपरितः Uparitah ×	उपरिष्टात् Upariṣṭāt	✓

9.2



शङ्करः बेङ्गलुरुतः प्रस्थाय दक्षिणभारतप्रवासं कृतवान् । सः कुतः कुत्र गतवान् इति लिखतु -
 Śaṅkaraḥ Beṅgalūrūtah prasthāya dakṣiṇabhāratapravāsam kṛtavān. saḥ kutah kutra
 gatavān iti likhatu.

यथा - शङ्करः बेङ्गलुरुतः शुङ्गेरी गतवान् । Śaṅkaraḥ Beṅgalūrūtah Śṛṅgerī¹ gatavān.

शुङ्गेरीतः धर्मस्थलं गतवान् । Śṛṅgerītah Dharmasthalam gatavān.

बेंगलुरु आगतवान् । Bengalūru āgatavān.

10.1 अ

शीघ्रम् Sīghram

मन्दम् Mandam

उदा - अश्वः शीघ्रं गच्छति । Aśvah sīghram gacchati.
कूर्मः मन्दं गच्छति । Kūrmah mandam gacchati.

उच्चैः Uccaiḥ

शनैः Śanaiḥ

उदा - सिंहः उच्चैः गर्जति । Simhah uccaiḥ garjati.
बालिका शनैः गायति । Bālikā śanaiḥ gāyati.

10.1 आ

शीघ्रम्, मन्दम्, उच्चैः, शनैः एतेषु उचितेन रूपेण रिक्तस्थानं पूरयतु - Sīghram, mandam, uccaiḥ, śanaiḥ eteṣu ucitena rūpeṇa riktasthānam pūrayatu.

१. सः ----- भोजनं करोति । Sah bhojanam karoti.
२. उन्मत्तः ----- हसति । Unmattaḥ hasati.
३. मम माता ----- कार्यं करोति । Mama mātā kāryam karoti.
४. भवती ----- सम्भाषणं करोतु । Bhavatī sambhāṣaṇam karotu.
५. न शृणोमि, कृपया किञ्चित् ----- वदतु । Na śṛṇomi, kṛpayā kiñcīt vadatu.

६. ————— प्रस्थानं करोतु, विलम्बः भवति ।
..... prasthānam karotu, vilambah bhavati.

७. इतोऽपि समयः अस्ति, ————— भोजनं करोतु ।
Itopi samayaḥ asti, bhojanam karotu.

८. एतत् लोकयानं सर्वदा ————— गच्छति ।
Etat lokayānam sarvadā gacchati.

९. अत्र शिशुः निद्रां करोति, कृपया ————— वदतु ।
Atra śiśuh nidrām karoti, kṛpayā vadatu.

१०. सः ————— भाषणं करोति, ध्वनिवर्धकम् एव न आवश्यकम् ।
Sah bhāṣaṇam karoti, dhvanivardhakam eva na āvaśyakam.

10.1 इ

कथम् ?	Katham ?
सम्यक् Samyak	समीचीनम् Samīcīnam
उत्तमम् Uttamam	सुन्दरम् Sundaram

एतेषां प्रश्नानाम् उत्तरं लिखतु - *Eteṣām praśnānām uttaram likhatu.*

यथा - आरोग्यं कथम् अस्ति ? आरोग्यं सम्यक् अस्ति ।
Ārogyam katham asti ? ārogyam samyak asti.

वातावरणं कथम् अस्ति ? ————— |

Vātāvaraṇam katham asti ? ————— |

बालकः कथं धावति ? ————— |

Bālakah katham dhāvati ? ————— |

एतत् वस्त्रं कथम् अस्ति ? ————— |

Etat vastram katham asti ? ————— |

भीमसेनजोशी कथं गायति ? ————— |

Bhīmasenajośī katham gāyati ? ————— |

तेण्डुल्कर् कथं क्रीडति ? ————— |

Tendulkar katham krīḍati ? ————— |

एतेषाम् उत्तराणां प्रश्नान् लिखतु - *Eteṣām uttarāṇām praśnān likhatu.*

यथा - उद्यानं सुन्दरम् अस्ति ।

Udyānam sundaram asti.

उद्यानं कथम् अस्ति ?

Udyānam katham asti ?

?

भोजनम् उत्तमम् अस्ति ।

Bhojanam uttamam asti.

एतत् चलनचित्रं सम्यक् नास्ति ।

Etat calanacitram samyak nāsti.

_____ ?

तत् पुस्तकम् उत्तमम् अस्ति ।

Tat pustakam uttamam asti.

_____ ?

सः सर्वं कार्यं सम्यक् करोति ।

Saḥ sarvam kāryam samyak karoti.

_____ ?

रामायणं बहु विस्तृतम् अस्ति ।

Rāmāyaṇam bahu vistṛtam asti.

_____ ?

किमर्थम् ? Kimartham ?

सः किमर्थं विद्यालयं गच्छति ? Saḥ kimartham vidyālayam gacchati ?

सः पठनार्थं विद्यालयं गच्छति । Saḥ paṭhanārtham vidyālayam gacchati.

अत्र शब्दद्वयं लिखितम् अस्ति । तत् उपयुज्य प्रश्नम् उत्तरं च लिखतु - *Atra śabdadvayam likhitam asti. Tat upayujya praśnam uttaram ca likhatu.*

यथा - योगासनम् / आरोग्यार्थम् Yogāsanam / ārogyārtham

सः किमर्थं योगासनं करोति ? Saḥ kimartham yogāsanam karoti ?

सः आरोग्यार्थं योगासनं करोति । Saḥ ārogyārtham yogāsanam karoti.

१. ग्रन्थालयम् / पठनार्थम् Granthālayam / paṭhanārtham

गच्छति ? gacchati ?

२. चिकित्सालयम् / औषधार्थम् Cikitsālayam / ouṣadhaṛtham

गच्छति ? gacchati ?

३. विदेशम् / प्रवासार्थम् Videśam / pravāsārtham

गतवान् ? gatavān ?

भूतकालरूपाणि

Bhūtakālarūpāṇi

रिक्तानि स्थलानि पूरयतु - Riktaṇi sthalāni pūrayatu

		पुंस्लिङ्गे Pumillinge		स्त्रीलिङ्गे Strīlinge	
		ए.व.	ब.व.	ए.व.	ब.व.
पठति	Paṭhati	- पठितवान् Paṭhitavān	पठितवन्तः Paṭhitavantah	पठितवती Paṭhitavatī	पठितवत्यः Paṭhitavatyah
पतति	Patati	- पतितवान् Patitavān	पतितवन्तः Patitavantah	पतितवती Patitavatī	पतितवत्यः Patitavatyah
वदति	Vadati	- उक्त —	—	—	—
पिबति	Pibati	- पीत —	—	—	—
लिखति	Likhati	- लिखित —	—	—	—
नयति	Nayati	- नीत —	—	—	—
पश्यति	Paśyati	- दृष्ट —	—	—	—
पृच्छति	Pṛcchati	- पृष्ट —	—	—	—
त्यजति	Tyajati	- त्यक्त —	—	—	—
खादति	Khādati	- खादित —	—	—	—
जानाति	Jānāti	- ज्ञात —	—	—	—
करोति	Karoti	- कृत —	—	—	—
शृणोति	Śṛṇoti	- श्रृत —	—	—	—
ददाति	Dadāti	- दत्त —	—	—	—
उत्तिष्ठति	Uttiṣṭhati	- उत्थित —	—	—	—
उपविशति	Upaviśati	- उपविष्ट —	—	—	—
स्थापयति	Sthāpayati	- स्थापित —	—	—	—
गृह्णाति	Gr̥hṇāti	- गृहीत —	—	—	—
रोदिति	Roditi	- रुदित —	—	—	—
शक्नोति	Śaknoti	- शक्त —	—	—	—
भवति	Bhavati	- अभवत् Abhavat	अभवन् Abhavan	अभवत् Abhavat	अभवन् Abhavan

वर्तमानकालः: <i>Vartamānakālāḥ</i>	भूतकालः: <i>Bhūtakālāḥ</i>
अस्ति Asti सन्ति Santi	आसीत् Āśit आसन् Āśan
अस्मि Asmi स्मः Smāḥ	आसम् Āśam आस्म आस्मा Āśma

एतत् सम्भाषणं पठतु - *Etat sambhāṣanam paṭhatu.*



“रङ्गनाथ ! ह्यः भवान् कुत्र आसीत् ?”
“Raṅganātha ! hyaḥ bhavān kutra
āśit ?”

“अहं मित्रस्य¹ गृहे आसम् ।”
“Aham mitrasya grhe āśam.”

“तत्र कः विशेषः आसीत् ?”
“Tatra kah viśeṣah āśit ?”

“मित्रस्य² जन्मदिनम् आसीत् ।”
“Mitrasya janmadinam āśit.”

“तत्र जयरामः³, अनन्तः⁴, रामकृष्णः⁵
इत्यादयः आसन् वा ?”
“Tatra Jayarāmaḥ, Anantaḥ,
Rāmakṛṣṇaḥ ityādayaḥ āśan vā ?”

“आम्, सर्वे अपि आसन् ।” “Ām, sarve api āśan.”

“भवतः गृहतः के के तत्र गतवन्तः ?” “Bhavataḥ grhataḥ ke ke tatra gatavantah ?”

“वयं सर्वे अपि गतवन्तः आस्म ।” “Vayam sarve api gatavantah āśma.”

एतस्मिन् सम्भाषणे 1, 2, 3, 4, 5, इत्यत्र सुरेशस्य, गोविन्दः, मोहनः, राजीवः इति शब्दपरिवर्तनं
कृत्वा पुनः सम्भाषणं पठतु । *Etasmin sambhāṣane 1,2,3,4,5 ityatra Sureśasya, Govindah,
Mohanah, Rājīvah iti śabdaparivartanam kṛtvā punah sambhāṣanam paṭhatu.*

11.3 अ

एतां कथां पठतु - *Etām kathām paṭhatu.*

कश्चित् बालकः अस्ति । तस्य नाम सुधीरः । एकदा सुधीरः नगरं गच्छति । शिरस्त्राणि
क्रीणाति । तेषां विक्रयणार्थं ग्रामं गच्छति । मार्गे अरण्यम् अस्ति । सुधीरः श्रान्तः भवति । सः
वृक्षस्य अधः उपविशति । शिरस्त्रपेटिकां पाश्वे स्थापयति । तत्र एव निद्रां करोति ।

Kaścit bālakaḥ asti. Tasya nāma Sudhīraḥ. Ekadā Sudhīraḥ nagaram gacchati.
Śirastrāṇi krīṇāti. Teṣām vikrayaṇārtham grāmam gacchati. Mārge aranyam asti. Sudhīraḥ

śrāntah bhavati. Saḥ vṛkṣasya adhah upaviśati. Śirastrapet ikām pārśve sthāpayati. Tatra eva nindrām karoti.

तत्र केचन वानराः सन्ति । एकः वानरः सुधीरस्य समीपम् आगच्छति । सः पेटिकां पश्यति । उद्घाटयति । एकं शिरस्त्रं गृह्णाति । शिरसि धारयति । पुनः वृक्षस्य उपरि गच्छति, उपविशति । Tatra kecana vānarāḥ santi. Ekaḥ vānarah Sudhīrasya samīpam āgacchati. Saḥ peṭikām paśyati. Udghāṭayati. Ekam śirastram gr̄hṇāti. Śirasi dhārayati. Punaḥ vṛkṣasya upari gacchati, upaviśati.

अन्ये अपि वानराः एतत् पश्यन्ति । ते अपि शिरस्त्रम् इच्छन्ति । अतः अथः आगच्छन्ति, शिरस्त्राणि धारयन्ति, वृक्षे उपविशन्ति । Anye api vānarāḥ etat paśyanti. Te api śirastram icchanti. Atah adhah āgacchanti, śirastrāṇi dhārayanti, vṛkṣe upaviśanti.

सुधीरः जागरितः भवति । पुरतः पश्यति । एकम् अपि शिरस्त्रं नास्ति । सः वानरान् पश्यति । शिरस्त्राणि तत्र सन्ति । सः दण्डं दर्शयति । वानराः वृक्षशाखाः दर्शयन्ति । सुधीरः शिलाखण्डं क्षिपति । वानराः फलानि क्षिपन्ति । Sudhīrah jāgaritah bhavati. Purataḥ paśyati. Ekam api śirastram nāsti ! Saḥ vānarān paśyati. Śirastrāṇi tatra santi. Saḥ danḍam darśayati. Vānarāḥ vṛkṣaśākhāḥ darśayanti. Sudhīrah śilākhanḍam kṣipati. Vānarāḥ phalāni kṣipanti.

सुधीरः उपायं करोति । वानराः अनुकरणशीलाः इति सः जानाति । सः स्वकीयं शिरस्त्रं भूमौ क्षिपति । सर्वे अपि वानराः शिरस्त्राणि क्षिपन्ति । सुधीरः सर्वाणि सङ्घृह्णाति । शीघ्रम् अन्यत्र गच्छति । Sudhīrah upāyam karoti. Vānarāḥ anukaraṇaśīlāḥ iti saḥ jānāti. Saḥ svakīyam śirastram bhūmau kṣipati. Sarve api vānarāḥ śirastrāṇi kṣipanti. Sudhīrah sarvāṇi saṅgrhṇāti. Śīghram anyatra gacchati.

11.3 आ

कथायां स्थूलाक्षरैः दृश्यमानानि क्रियापदानि भूतकालरूपेण परिवर्तयतु - Kathāyām sthūlākṣaraiḥ dr̄śyamānāni kriyāpadāni bhūtakālarūpeṇa parivartayatu.

यथा -

अस्ति	आसीत्	गच्छति	गतवान्
Asti	Āsīt	Gacchati	Gatavān
क्रीणाति	क्रीतवान्	भवति	अभवत्
Krīṇāti	Krītavān	Bhavati	Abhavat

11.3 इ

इदानीं क्रियापदानां भूतकालरूपाणि उपयुज्य कथां पुनः पठतु - *Idānīm kriyāpadānām bhūtakālarūpāṇi upayujya kathām punah paṭhatu.*

11.3 ई

एतत् दृष्ट्वा कः कदा कुत्र आसीत् इति लिखतु - *Etat drṣṭvā kah kadā kutra āsīt iti likhatu.*

सन्दीपः Sandīpah	१० - ०० 10-00	विद्यालयः <i>vidyālayah</i>
दिव्या Divyā	११ - ०० 11-00	क्रीडाङ्गणम् <i>krīḍāṅgaṇam</i>
कृष्णः Kṛṣṇah	१२ - ०० 12-00	गृहम् <i>gr̥ham</i>
अहम् Aham	७ - ०० 7-00	ग्रन्थालयः <i>granthālayah</i>
वयम् Vayam	८ - ०० 8-00	वित्तकोषः <i>vittakoṣah</i>

यथा -

१. सन्दीपः दशवादने विद्यालये आसीत् | *Sandīpah daśavādane vidyālaye āsīt.*
२. _____ |
३. _____ |
४. _____ |
५. _____ |
६. _____ |

12.1

भविष्यत्कालरूपाणि *Bhaviṣyatkālarūpāṇi*

सुब्रह्मण्यः श्वः विद्यालयं न गमिष्यति | सः चिकित्सालयं गमिष्यति | तत्र वैद्यं द्रक्ष्यति | तेन सह सम्भाषणं करिष्यति | स्वस्य अनारोग्यं निवेदयिष्यति | सः श्वः न क्रीडिष्यति | गृहे उपविश्य पाठं पठिष्यति | *Subrahmaṇyah śvah vidyālayam na gamiṣyati. Saḥ cikitsālayam gamiṣyati. Tatra vaidyam drakṣyati. Tena saha sambhāṣanam kariṣyati. Svasya anārogyam nivedayiṣyati. Saḥ śvah na kridiṣyati. gr̥he upaviṣya pāṭham paṭhiṣyati.*

सुब्रह्मण्यः श्वः किं किं करिष्यति इति तत्र लिखितम् अस्ति | *Subrahmaṇyah śvah kim kim kariṣyati iti tatra likhitam asti.*

भवान् श्वः किं किं करिष्यति इति अत्र लिखतु - *Bhavān śvah kim kim kariṣyati iti atra likhatu.*

यथा - अहं श्वः मैसूरु गमिष्यामि |

Aham śvaha maiśūru gamiṣyāmi.

तत्र _____ |

Tatra.....

_____ | _____ |

_____ | _____ |

_____ | _____ |

विशेषरूपाणि *Viśeṣarūpāṇi*

पिबति Pibati	पास्यति Pāsyati	पृच्छति Pṛechhati	प्रक्ष्यति Prakṣyati
ददाति Dadāti	दास्यति Dāsyati	त्यजति Tyajati	त्यक्ष्यति Tyakṣyati
जानाति Jānāti	ज्ञास्यति Jñāsyati	शक्नोति Śaknoti	शक्ष्यति Śakṣyati
शृणोति Śr̥noti	श्रोष्यति Śroṣyati	उपविशति Upaviśati	उपवेक्ष्यति Upavekṣyati
लिखति Likhati	लेखिष्यति Lekhiṣyati	उत्तिष्ठति Uttiṣṭhati	उत्थास्यति Uthāsyati
मिलति Milati	मेलिष्यति Meliṣyati	गृह्णाति Gr̥hṇāti	ग्रहीष्यति Grahiṣyati

सम्बोधनरूपाणि *Sambodhanarūpāṇi*

रामः, कृष्णः, गोविन्दः, गौरी, मित्रम् - इत्यादीनां सर्वेषां शब्दानां सम्बोधनरूपाणि भिन्नानि भवन्ति । Rāmāḥ, Kṛṣṇāḥ, Govindāḥ, Gaurī, mitram - ityādīnām sarveṣām śabdānām sambodhanarūpāṇi bhinnāni bhavanti.

यथा -

रामः	Rāmāḥ	राम ।	Rāma !	सीता	Sītā	सीते ।	Sīte !
कृष्णः	Kṛṣṇāḥ	कृष्ण ।	Kṛṣṇa !	रमा	Ramā	रमे ।	Rame !
गोविन्दः	Govindāḥ	गोविन्द ।	Govinda !	मान्या	Mānyā	मान्ये ।	Mānye !
हरि:	Hariḥ	हरे ।	Hare !	गौरी	Gaurī	गौरि ।	Gauri !
गुरुः	Guruḥ	गुरो ।	Guro !	भगिनी	Bhaginī	भगिनि ।	Bhagini !
राजा	Rājā	राजन् ।	Rājan !	लक्ष्मीः	Lakṣmīḥ	लक्ष्मि ।	Lakṣmi !
महाराजः	Mahārājāḥ	महाराज ।	Mahārāja !	अम्बा	Ambā	अम्ब ।	Ambe !
महोदयः	Mahodayaḥ	महोदय ।	Mahodaya !	माता	Mātā	मातः ।	Mātah !
पिता	Pitā	पितः ।	Pitah !				

13.2

एतस्मिन् सम्भाषणे रिक्तानि स्थलानि आवरणे दत्तानां शब्दानां सम्बोधनरूपैः पूरयतु -

Etasmin sambhāṣaṇe riktaṇi sthalāni āvaraṇe dattānām śabdānām sambodhanarūpaiḥ pūrayatu.

यथा -

१. **मित्र !** भवान् कुत्र गच्छति ? (मित्रम्) Mitra ! Bhavān kutra gacchati ? (mitram)
२. **—** ! अत्र आगच्छतु ! (भगिनी) ... ! Atra Āgacchatu. (bhagini)
३. **—** ! कृपया एतत् पाठयतु ! (मान्या) ... ! Kṛpayā etat pāṭhayatu. (mānyā)
४. **—** ! कोलाहलं मा करोतु ! (कृष्णः) ... ! Kolāhalam mā karotu. (Kṛṣṇaḥ)
५. **—** ! भवती अपि आगच्छति वा ? (लक्ष्मीः) ... ! Bhavatī api āgacchati vā ? (Lakṣmīḥ)
६. **—** ! आगच्छतु, आपणं गच्छामः ! (गौरी) ... ! Āgacchatu, āpaṇam gacchāmaḥ. (Gaurī)
७. **—** ! किञ्चित् सारं परिवेषयतु ! (अम्बा) ... ! Kiñcit sāram parivesayatu. (ambā)
८. **—** ! भवती किमर्थं किमपि न वदति ? (राधा) ... ! Bhavatī kimartham kimapi na vadati ? (Rādhā)
९. **—** ! दूरे उपविश्य दूरदर्शनं पश्यतु ! (लता) ... ! Dūre upaviśya dūradarśanam paśyatu. (Latā)
१०. **—** ! किमर्थं रोदिति भवती ? (नलिनी) ... ! Kimartham roditi bhavatī ? (Nalinī)

14.1

यदि - तर्हि Yadi - Tarhi

अत्र वाक्यद्वयं लिखितम् अस्ति । 'यदि-तर्हि' इति योजयित्वा एकं वाक्यं कृत्वा लिखतु -

Atra vākyadvayam likhitam asti. Yadi-Tarhi' iti yojayitvā ekam vākyam krtvā likhatu.

यथा - १) विद्युत् अस्ति । दीपः ज्वलति । Vidyut asti. Dīpah jvalati.

यदि विद्युत् अस्ति **तर्हि** दीपः ज्वलति । Yadi vidyut asti tarhi dīpah jvalati.

२) स्नानं न करोति । शरीरं मलिनं भवति । Snānam na karoti. Šarīram malinam bhavati.

३) कार्यालयस्य विरामः अस्ति । चलनचित्रं पश्यामि । Kāryālayasya virāmaḥ asti. Calanacitram paśyāmi.

४) आत्मविश्वासः अस्ति । सर्वं सुलभं भवति ।
Ātmaviśvāsaḥ asti. Sarvam sulabham bhavati.

५) सर्वे सत्कार्यं कुर्वन्ति । देशस्य उन्नतिः भवति ।
Sarve satkāryam kurvanti. Deśasya unnatiḥ bhavati.

६) मूल्यं न्यूनम् अस्ति । फलानि क्रीणामि । Mulyam nyūnam asti. Phalāni krīṇāmi.

७) भवती विपणिं गच्छति । अहमपि आगच्छामि ।
Bhavatī vipaṇim gacchati. ahamapi āgacchāmi.

८) भवान् न पठति । परीक्षायाम् उत्तीर्णः न भवति ।
Bhavān na paṭhati. Parīkṣāyām uttīrṇaḥ na bhavati.

९) छात्राः न सन्ति । कथं पाठं करोमि ? Chātrāḥ na santi. Katham pāṭham karomi ?

१०) लोकयानं वेगेन न गच्छति । समये तत्र न प्राप्नुमः ।
Lokayānam vegena na gacchati. Samaye tatra na prāpnumaḥ.

15.1

च एव इति अपि
Ca — Eva — Iti — Api

एतत् सम्भाषणं पठतु - *Etat sambhāṣanam paṭhatu.*

“भोः मित्र ! कुत्र गच्छति भवान् ?” “Bhoḥ mitra ! kutra gacchati bhavān ?”

“प्रवासार्थं गच्छामि ।” “Pravāsārtham gacchāmi.”

‘के के गच्छन्ति ?’ “Ke ke gacchanti ?”

“अहं, श्रीनिधिः, भास्करः, विमला च गच्छामः । मेखला अपि आगच्छामि इति उक्तवती । सा आगच्छति वा न वा इति न जानामि ।” “Aham, Śrīnidhīḥ, Bhāskaraḥ, Vimalā ca gacchāmaḥ. Mekhalā api āgacchāmi iti uktavatī.

“सा न आगच्छति एव ।” “Sā na āgacchati eva.”

“भवान् कथं जानाति ?” “Bhavān katham jānāti ?”

“तस्याः गुहे कोऽपि कार्यक्रमः अस्ति । अतः सा प्रवासार्थम् आगन्तु न शक्नोति ।”

"Tasyāh grhe kopi kāryakramah asti. Atah sā pravāsārtham āgantum na śaknoti."

“एवं वा ? कः कार्यक्रमः ?” “Evam vā ? Kah kāryakramah ?”

“तस्याः भ्रातुः जन्मदिनम् ।” “Tasyāḥ Bhrātuh janmadinam.”

‘तर्हि सा न आगच्छति एव । वयं गच्छामः ।’ “Tarhi sā na āgacchati eva. Vayam gacchāmah.”

15.2

एतेषाम् उपयोगं कृत्वा एकं सम्भाषणं लिखतु - *Etesām upayogam kṛtvā ekam sambhāṣanam likhatu.*

16.1 अ

..... तः ...Tah पर्यन्तम् ... Paryantam

अत्र नारायणस्य दिनचर्या लिखिता अस्ति । तां दृष्टा वाक्यानि लिखतु - *Atra Nārāyaṇasya
dinacaryā likhitā asti. Tām drṣṭyā vākyāni likhatu.*

६.००	-	७.००	योगासनम्	५.००	-	६.००	क्रीडा
6.00	-	7.00	Yogāsanam	5.00	-	6.00	Krīdā
७.१५	-	८.१५	गृहपाठः	६.३०	-	७.३०	अध्ययनम्
7.15	-	8.15	Gṛhapāṭahāḥ	6.30	-	7.30	Adhyayanam
१०.००	-	५.००	विद्यालयः	१०.००	-	५.००	निद्रा
10.00	-	5.00	Vidyālayah	10.00	-	5.00	Nidrā

१. नारायणः ६.०० तः ७.०० पर्यन्तं योगासनं करोति ।
Nārāyaṇah 6.00 taḥ 7.00 paryantam yogāsanam karoti.
२. नारायणः ————— गृहपाठं लिखति ।
Nārāyaṇah gṛhapāṭham likhati.
३. ————— विद्यालये पठति ।
..... vidyālaye paṭhati.
४. ————— क्रीडति ।
..... krīḍati.
५. ————— अध्ययनं करोति ।
..... adhyayanam karoti.
६. ————— निद्रां करोति ।
..... nindrām karoti.

16.1 आ

अत्र कणाटकमुख्यमन्त्रिणः कार्यक्रमस्य विवरणम् अस्ति । तत् दृष्ट्वा सः कदा कुत्र तिष्ठति इति लिखतु - Atra Karnāṭakamukhyamantrināḥ kāryakramasya vivaraṇam asti. Tat drṣṭvā saḥ kadā kutra tiṣṭhati iti likhatu.

जनवरी -	१	-	७	बेंगलुरु	Janavari - 1 - 7 Bengalūru
"	८	-	१३	मैसूरु	" 8 - 13 Maisūru
"	१४	-	१७	धारवाड	" 14 - 17 Dhāravāḍa
"	१८	-	२०	गुल्बर्ग	" 18 - 20 Gulbarga
"	२१	-	२४	कोलार	" 21 - 24 Kolāra
"	२५	-	३०	मद्रास्	" 25 - 30 Madrās

१. जनवरी १ तः ७ पर्यन्तं मुख्यमन्त्री बेंगलुरुनगरे तिष्ठति ।
Janavari 1 taḥ 7 paryantam mukhyamantri Bengalūrunagare tiṣṭhati.
२. ————— मैसूरुनगरे तिष्ठति ।
..... Maisūrunagare tiṣṭhati.
३. ————— |
४. ————— |
५. ————— |
६. ————— |



माला - गोपाल ! भवतः परीक्षा समीपम् आगता अस्ति । **अद्य आरभ्य** प्रतिदिनं पठतु । Gopāla ! Bhavataḥ parīkṣā samīpam āgatā asti. **Adya ārabhya** pratidinam paṭhatu.

गोपालः - अद्य अहं मित्रस्य¹ गृहं गच्छामि । **श्वः आरभ्य** पठिष्यामि भगिनि !
Gopālah Adya aham mitrasya gṛham gacchāmi. **Śvaha ārabhya** paṭhiṣyāmi bhagini !

माला - भवतु । गोपाल ! विद्यालये योगासनकक्ष्या² **कदा आरभ्य** भविष्यति ?
Bhavatu. Gopāla ! Vidyālaye yogāsanakakṣyā kadā ārabhya bhaviṣyati ?

गोपालः - **परश्वः आरभ्य** भविष्यति । Paraśvah ārabhya bhaviṣyati.

माला - परश्वः मम अवकाशः न भविष्यति । **प्रपरश्वः आरभ्य** अहमपि योगासनकक्ष्याम्³ आगमिष्यामि । Paraśvah mama avakāśah na bhaviṣyati. Praparaśvah ārabhya ahamapi yogāsanakakṣyām āgamiṣyāmi.

गोपालः - भगिनि ! मातुलस्य⁴ पत्रम् आगतं वा ? bhagini ! mātulasya patram āgatam vā ?

माला - नैव भोः । अहं **परद्वः आरभ्य** तस्य प्रतीक्षां कृतवती । परन्तु न आगतम् एव । Naiva bhoḥ. Aham parahyah ārabhya tasya pratīkṣām kṛtavatī. Parantu na āgatam eva.

एतस्मिन् सम्भाषणे 1,2,3,4, अत्र रमेशस्य, सङ्गीतकक्ष्या, सङ्गीतकक्ष्याम्, पितृव्यस्य - इति परिवर्तनं कृत्वा सम्भाषणं पुनः लिखतु - *Etasmin sambhāṣaṇe 1,2,3,4, atra Rameśasya, sangītakakṣyā, sangītakakṣyām, pitṛvyasya - iti parivartanam kṛtvā sambhāṣaṇam punah likhatu.*

माला	-
गोपालः	-
माला	-
गोपालः	-
माला	-
गोपालः	-

17.1

यदा - तदा *Yadā - Tadā*

१. यदा अहं तत्र गतवान् तदा सः पठति स्म ।

Yadā aham tatra gatavān tadā saḥ paṭhati sma.

२. यदा भवान् बेङ्गलूरु आगमिष्यति तदा मम गृहे एव वासं करोतु ।

Yadā bhavān Bengalūru āgamiṣyati tadā mama gṛhe eva vāsam karotu.

३. अहं सज्जः भवामि । यदा भवान् आगच्छति तदा गच्छामः ।

Aham sajjah bhavāmi. Yadā Bhavān āgacchati tadā gacchāmah.

४. यदा वयं काश्मीरं गतवन्तः तदा तत्र बहु शैत्यम् आसीत् ।

Yadā vayam Kāśmīram gatavantah tadā tatra bahu śaityam āsīt.

५. यदा अहं भवतः गृहम् आगतवान् तदा भवान् कुत्र गतवान् आसीत् ?

Yadā aham bhavataḥ gṛham āgatavān tadā bhavān kutra gatavān āsīt ?

६. यदा अहं विद्यार्थिनी आसं तदा संस्कृतं पठितवती ।

Yadā aham vidyārthīnī āsam tadā samskr̥tam paṭhitavatī.

एतादृशानि पञ्च वाक्यानि लिखतु - *Etādr̥śāni pañca vākyāni likhatu.*

१.	-
२.	-
३.	-
४.	-
५.	-

एकम्, द्वे, त्रीणि, चत्वारि - इत्येतासां लिङ्गभेदः अस्ति ।
 तदनन्तरं लिङ्गभेदः नास्ति । Ekam, Dve, Trīṇi, Catvāri - Ityetāsām
 liṅgabhedah asti. Tadanantaram liṅgabhedah nāsti.

यथा -

एकम्



एकः बालकः Ekah bālakah

एका बालिका Ekā bālikā

एकं फलम् Ekam phalam

द्वे



बालकद्वयम् Bālakadvayam

बालिकाद्वयम् Bālikāadvayam

फलद्वयम् Phaladvayam

त्रीणि

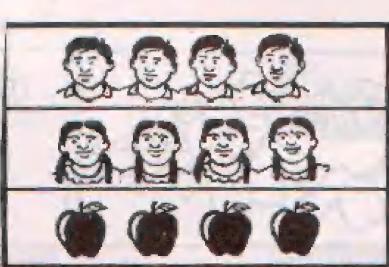


त्रयः बालकाः Trayah bālakāḥ

तिस्रः बालिकाः Tisrah bālikāḥ

त्रीणि फलानि Trīṇi phalāni

चत्वारि



चत्वारः बालकाः Catvārah bālakāḥ

चतस्रः बालिकाः Catasrah bālikāḥ

चत्वारि फलानि Catvāri phalāni

पञ्च



पञ्च बालकाः Pañca bālakāḥ

पञ्च बालिकाः Pañca bālikāḥ

पञ्च फलानि Pañca phalāni

कति सन्ति इति लिखतु - *Kati santi iti likhatu.*



(युतकम्) _____ |
(Yutakam)



(शुनकः) _____ |
(Sunakah)



(पिपीलिका) _____ |
(Pipilikā)



(गजः) _____ |
(Gajah)



(सिंहः) _____ |
(Simhah)



(धेनुः) _____ |
(Dhenuh)



(मक्षिका) _____ |
(Makshikā)



(गर्दधः) _____ |
(Gardabhadha)



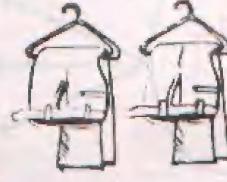
(व्याघ्रः) _____ |
(Vyaghrah)



(अर्धोरुकम्) _____ |
(Ardhorukam)



(माला) _____ |
(Mālā)



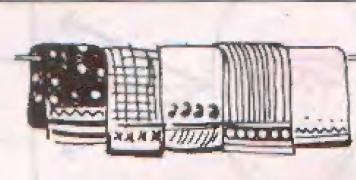
(ऊरुकम्) _____ |
(Urukam)



(ग्रहगोधिका) _____ |
(Graghagodhikā)



(चोलः) _____ |
(Colah)



(शाटिका) _____ |
(Śāṭikā)



(पादांशुकम्) _____ |
(Pādāṁśukam)



(शिरस्त्रम्) _____ |
(Śirastram)



(अन्तर्युतकम्) _____ |
(Antaryutakam)

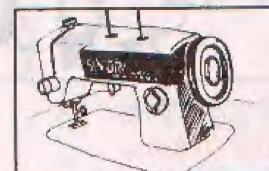
चित्राणां साहाय्येन रिक्तस्थलानि पूरयन्तु - *Citrāṇām sāhāyyena riktasthalaṇi pūrayantu.*



हस्तः
Hastah

यथा -

सः हस्तेन कार्यं करोति ।
Sah hastena kāryam karoti.



सीवनयन्त्रम्
Sīvanayantram

सा ————— वस्त्रं सीव्यति ।
Sā vastram sīvyati.



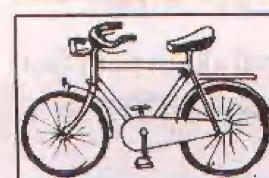
लोकयानम्
Lokayānam

जनाः ————— प्रयाणं कुर्वन्ति ।
Janāḥ prayāṇam kurvanti.



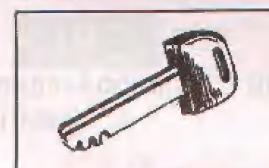
स्यूतः
Syūtah

एषः ————— वस्तुनि आनयति ।
Eṣah vastūni ānayati.



द्विचक्रिका
Dvacakrikā

भारती ————— विद्यालयं गच्छति ।
Bhāratī vidyālayam gacchati.



कुञ्चिका
Kuñcikā

एषा ————— तालम् उद्घाटयति ।
Eṣā tālam udghāṭayati.



कर्तरी
Kartari

सौचिकः ————— वस्त्रं कर्तयति ।
Saucikah vastram kartayati.



दूरवाणी
Dūrvāṇī

आपणिकः ————— सम्भाषणं करोति ।
Āpaṇikah sambhāṣaṇam karoti.



अङ्कनी
Aṅkanī

बालिका ————— चित्रं लिखति ।
Bālikā citram likhati.

सह Saha



सः पुत्रेण सह आपणं गच्छति ।
Sah putreṇa saha āpaṇam gacchati.



सा सख्या सह विद्यालयं गच्छति ।
Sā sakhyā saha vidyālayam gacchati.

उदाहरणं दृष्ट्वा तादृशवाक्यानि लिखतु - *Udāharanam dr̥ṣtvā tādṛ̥śavākyāni likhatu.*

१. रामः / रावणः ----- युद्धं कृतवान् । Rāmaḥ / Rāvaṇaḥ yuddham kṛtavān.
रामः रावणेन सह युद्धं कृतवान् । Rāmaḥ Rāvaṇena saha yuddham kṛtavān.
२. लक्ष्मणः / रामः ----- वनं गतवान् । Lakṣmaṇaḥ / Rāmaḥ vanam gatavān.
३. गोपालः / माधवः ----- अभ्यासं करोति । Gopālaḥ / Madhavaḥ abhyāsam kṛtavān.
४. अहं / मित्रम् ----- नाटकं पश्यामि । Aham / mitram nāṭakam paśyāmi.
५. एषा / सीता ----- तिष्ठति । Eṣā / Sītā tiṣṭhati.
६. सुरेशः / भगिनी ----- सम्भाषणं करोति । Sureśaḥ / bhaginī sambhāṣanam karoti.
७. माता / पुत्री ----- कार्यं करोति । Mātā / Putrī kāryam karoti.
८. अध्यापकः / छात्राः ----- प्रवासार्थं गतवान् । Adhyāpakaḥ / Chātrāḥ pravāsārtham gatavān.
९. लता / सख्यः ----- क्रीडति । Latā / Sakhyāḥ krīḍati.

छात्रेण Chātreṇa - **छात्रैः**: Chātraiḥ मित्रेण Mitreṇa - **मित्रैः**: Mitraiḥ^१
बालिकया Bālikayā - **बालिकाभिः**: Bālikābhīḥ सख्या Sakhyā - **सखीभिः**: Sakhībhīḥ^२

19.2 आ

एतेषु वाक्येषु पदानि अव्यवस्थितानि सन्ति । तानि व्यवस्थितानि लिखतु - *Eteṣu vākyeṣu padāni avyavasthitāni santi. Tāni vyavasthitāni likhatu.*

यथा -

१. करोति सह दिनेशः मित्रैः प्रतिदिनं अभ्यासं ।

Karoti saha Dineśah mitraih pratidinam abhyāsam.

दिनेशः प्रतिदिनं मित्रैः सह अभ्यासं करोति ।

Dineśah pratidinam mitraih saha abhyāsam karoti.

२. आगतवान् सह कः भवता ? Āgatavān saha kah bhavatā ?

३. कलहं सः सह करोति सर्वैः । Kalaham sah saha karoti sarvaih.

४. आगच्छामि वा अहम् अपि सह भवत्या ? Āgacchāmi vā aham api saha bhavatyā ?

५. युद्धं सैनिकः सह करोति शत्रुभिः । Yuddham sainikah saha karoti śatrubhiḥ.

६. करोति वैद्यः सह रोगिभिः सम्भाषणं । Karoti vaidyah saha rogibhiḥ sambhāṣanam.

७. ललिता सह कृतवती चर्चा अध्यापिकाभिः । Lalitā saha kṛtavatī carcām adhyāpikābhiḥ.

19.3

विना Vinā

उदाहरणं दृष्ट्वा अन्यवाक्यानि लिखतु - *Udāharanam drṣṭvā anyavākyāni likhatu.*

जीवनं कठिनम् । jīvanam kāṭhinam.

वाहनं न चलति । vāhanam na calati.

अहं विद्यालयं न गच्छामि । aham vidyālayam na
gacchāmi.

विशेषसूचना - जलं विना मीनः न जीवति इत्येतादृशः प्रयोगः अपि शुद्धः एव ।

Viśeṣasūcanā - Jalam vinā mīnāḥ na jīvati ityētādṛśāḥ prayogaḥ api śuddhah eva.

अद्यतन Adyatana — श्वस्तन Śvastana — ह्यस्तन Hyastana

एतत् सम्भाषणं पठतु - *Etat sambhāṣanam paṭhatu.*



“अद्य परीक्षा आसीत् वा ?”

“Adya parīkṣā āsīt vā ?”

“आम्, आसीत् ।” “Ām, āsīt.”

“अद्यतनप्रश्नपत्रिका कथम् आसीत् ?”

“Adyatana-praśnapatrikā katham āsīt ?”

“अद्यतनप्रश्नपत्रिका सरला आसीत् ।

ह्यस्तनप्रश्नपत्रिका तु कठिना आसीत् ।”

“Adyatana-praśnapatrikā saralā āsīt.

Hyastana-praśnapatrikā tu kaṭhinā āsīt.”

“श्वस्तनपरीक्षार्थम् अभ्यासं कृतवान् वा भवान् ?” “Śvastanaparīkṣārtham abhyāsam kṛtavān vā bhavān ?”

“आम्, किञ्चित् कृतवान् ।” “Ām, kiñcit kṛtavān.”

एतत् सम्भाषणं चिन्तयित्वा लिखतु - *Etat sambhāṣanam cintayitvā likhatu.*

“अद्यतनपत्रिकां पठितवान् वा ?”

“Adyatana-patrikām paṭhitavān vā ?”

“न, कः विशेषः अस्ति ?”

“Na, kah viśeṣah asti ?”

“_____”

“_____”

“_____”

“_____”

“_____”

“_____”

“_____”



गत - आगामि Gata - Āgāmi

गत - Gata	मासे Māse	निर्वाचनम् आसीत् । Nirvācanam āsīt.
	दिने Dine	————— ।
	सप्ताहे Saptāhe	मम गृहे अतिथिः आसीत् । Mama gr̥he atithih āsīt.
	वर्षे Varsē	————— ।
आगामि - Āgāmi	वर्षे Varṣē	————— ।
	मासे Māse	मम मित्रम् आगमिष्यति । Mama mitram āgamiṣyati
	सप्ताहे Saptāhe	————— ।
	पर्वदिने Parvadine	————— ।

कोष्ठकस्य साहाय्येन वाक्यानि लिखतु - *Koṣṭhakasya sāhāyyena vākyāni likhatu.*

यथा - १. गतमासे निर्वाचनम् आसीत् । Gata māse nirvācanam āsīt.
 २. आगामिवर्षे मम मित्रम् आगमिष्यति । Āgāmivarṣe mama mitram āgamiṣyati.
 ३. —————— ।
 ४. —————— ।
 ५. —————— ।
 ६. —————— ।
 ७. —————— ।
 ८. —————— ।

यावत् - तावत् Yāvat - Tāvat

एतानि वाक्यानि पूर्णानि करोतु - *Etāni vākyāni pūrnāni karotu.*

उदा - नद्यां यावत् जलम् अस्ति तावत् सरोवरे नास्ति ।
 Nadyām yāvat jalam asti tāvat sarovare nāsti.

१. कर्णाटकं यावत् विशालं, केरलं तावत् विशालं नास्ति ।
 Karṇāṭakam yāvat viśālam, Keralam tāvat viśālam nāsti.
 २. एषा यावत् कार्यं करोति ——————
 Esā Yāvat kāryam karoti.....
 ३. भीमस्य यावत् धैर्यम् अस्ति ——————
 Bhīmasya yāvat dhairyam asti

४. सः यावत् वदति ————— |
Sah Yāvat vadati

५. मम भगिनी यावत् पठति ————— |
Mama bhagini yāvat paṭhati

६. अहं मधुरं यावत् इच्छामि ————— |
Aham madhuram yāvat icchāmi

७. सुधा यावत् क्रीडति ————— |
Sudhā yāvat krīḍati

23.1

यथा - तथा Yathā - Tathā

उदाहरणं दृष्ट्वा अनन्तरवाक्येषु रिक्तानि स्थलानि उचितैः शब्दैः पूरयतु - *Udāharanam drṣṭvā anantaravākyeṣu riktaṇi sthalāni ucitaiḥ śabdaiḥ pūrayatu.*

उदा - **यथा** सचिन् तेण्डुल्कर् क्रीडति **तथा** अहं न क्रीडामि ।
Yathā Sacin teṇḍulkar krīḍati tathā aham na krīḍāmi.

यथा भीमसेनजोशी गायति **तथा** अन्यः न गायति ।
Yathā Bhīmasenajośī gāyati tathā anyaḥ na gāyati.

———— कालिदासः काव्यं लिखितवान् ————— |
..... Kālidāsaḥ kāvyaṁ likhitavān

———— रविवर्मा चित्रं ————— |
..... Ravivarmā citram

———— मम मित्रं गायति ————— |
..... mama mitram gāyati

———— भवान् पाठयति ————— |
..... Bhavān pāṭhayati

———— सः उपन्यासं करोति ————— |
..... saḥ upanyāsam karoti

———— मम अध्यापकः संस्कृतं जानाति ————— |
..... mama adhyāpakaḥ saṃskṛtam jānāti



सुन्दरेशः बन्धुगृहं गत्वा आगतवान् ।

Sundareśah bandhugṛham gatvā āgatavān.

तत्र कः कः किं करोति स्मा इति सः मातरं वदति -
Tatra kah kah kim karoti sma iti sah mātaram vadati -



१. मातामहः ध्यानं करोति स्मा । Mātāmahah dhyānam karoti sma.
२. मातुलानी ----- | Mātulānī.....
३. मातुलः ----- | Mātulah
४. रमा ----- | Ramā.....
५. सुधा ----- | Sudhā
६. रमेशः ----- | Rameśah
७. लीला ----- | Līlā
८. मातामही ----- | Mātāmahī

कृत्वा Ktvā

१. सः शालां गच्छति, पाठं पठति । Sah śālām gacchati, pāṭham paṭhati.
सः शालां गत्वा पाठं पठति । Sah śālām gatvā pāṭham paṭhati.
२. ते कार्यं कुर्वन्ति, श्रान्ताः भवन्ति । Te kāryam kurvanti, śrāntāḥ bhavanti.
३. शिशुः क्रीडाङ्गणे पतति, रोदनं करोति । Śisuh kridāṅgaṇe patati, rodanam karoti.
४. अहं फलं खादितवान्, जलं पीतवान् । Aham phalam khāditavān, jalam pītavān.
५. किञ्चित् पानीयं पिबतु, अनन्तरं गच्छतु । Kiñcit pānīyam pibatu, anantaram gacchatu.
६. सा पत्रं लिखितवती, प्रेषितवती । Sā patram likhitavatī, preṣitavatī.
७. भवन्तः वार्ता शृण्वन्ति । विषयं जानन्ति । Bhavantāḥ vārtām śrṇvanti. Viṣayam jānanti.
८. वयं नाटकं पश्यामः । गृहम् आगच्छामः । Vayam nāṭakam paśyāmaḥ. Gṛham āgacchāmaḥ.
९. ताः बालिकाः विषयं स्मरन्ति, सम्यक् लिखन्ति । Tāḥ bālikāḥ viṣayam smatanti, samyak likhanti.

विशेषरूपाणि Višeṣarūpāṇi

ददाति	-	दत्वा	अस्ति	-	भूत्वा	पृच्छति	-	पृष्ठा
Dadāti	-	Datvā	Asti	-	Bhūtvā	pṛcchati	-	pṛṣṭvā
गृह्णाति	-	गृहीत्वा	रोदिति	-	रुदित्वा	उपविशति	-	उपविश्य
Gṛhṇāti	-	Gṛhītvā	Roditi	-	Ruditvā	Upaviśati	-	Upaviśya
प्रक्षालयति	-	प्रक्षाल्य	उत्तिष्ठति	-	उत्थाय	आनयति	-	आनीय
Prakṣālayati	-	Prakṣālyā	Uttiṣṭhati	-	Utthāya	Ānayati	-	Ānīya
आगच्छति	-	आगत्य	स्वीकरोति	-	स्वीकृत्य	आहृयति	-	आहूय
Āgacchati	-	Āgatya	Svīkaroti	-	Svīkṛtya	Āhvayati	-	Āhūya



गोविन्दः
Govindah

गौतमी
Gautamī



नरसिंहः
Narasimhah

गिरिजाम्बा
Girijāmbā



नारायणः
Nārāyaṇah

लता
Latā



केशवः
Keśavah

सुमा
Sumā

नारायणः गोविन्दस्य गौतम्याः च पुत्रः । Nārāyaṇah Govindasya Gautamyāḥ ca putraḥ.
लता नरसिंहस्य गिरिजाम्बायाः च पुत्री । (दुहिता) Latā Narasimhasya Girijāmbāyāḥ ca
putrī. (Duhitā)

नारायणः केशवस्य सुमायाः च पिता । Nārāyaṇah Keśavasya Sumāyāḥ ca pitā.
लता केशवस्य सुमायाः च माता । Latā Keśavasya Sumāyāḥ ca mātā.
केशवः गोविन्दस्य गौतम्याः च पौत्रः । Keśavah Govindasya Gautamyāḥ ca pautraḥ.
सुमा गोविन्दस्य गौतम्याः च पौत्री । Sumā Govindasya Gautamyāḥ ca pautrī.

केशवः नरसिंहस्य गिरिजाम्बायाः च दौहित्रः । Keśavah Narasimhasya Girijāmbāyāḥ ca
dauhitrah.

सुमा नरसिंहस्य गिरिजाम्बायाः च दौहित्री । Sumā Narasimhasya Girijāmbāyāḥ ca dauhitrī.
गोविन्दः केशवस्य सुमायाः च पितामहः । Govindah Keśavasya Sumāyāḥ ca pitāmahah.
गौतमी केशवस्य सुमायाः च पितामही । Gautami Keśavasya Sumāyāḥ ca mātāmahah.
नरसिंहः केशवस्य सुमायाः च मातामहः । Narasimhaḥ Keśavasya Sumāyāḥ ca mātāmahah.
गिरिजाम्बा केशवस्य सुमायाः च मातामही । Girijāmbā Keśavasya Sumāyāḥ ca mātāmahī.
नारायणः नरसिंहस्य गिरिजाम्बायाः च जामाता । (पुत्राः पतिः) Nārāyaṇah Narasimhasya
Girijāmbāyāḥ ca Jāmātā. (Putryāḥ patiḥ)

लता गोविन्दस्य गौतम्याः च स्नुषा । (पुत्रस्य पत्नी) Latā Govindasya Gautamyāḥ ca snuṣā.
(Putrasya patnī)

गोविन्दः लतायाः श्वशुरः । गौतमी लतायाः श्वश्रूः । Govindah Latāyāḥ śvaśurah. Gautamī
Latāyāḥ śvaśrūḥ.

नरसिंहः नारायणस्य श्वशुरः । गिरिजाम्बा नारायणस्य श्वश्रूः । Narasimhaḥ Nārāyaṇasya
śvaśurah.

26.2

एतानि वाक्यानि पठतु - *Etāni vākyāni paṭhatu.*

उमानाथः वित्तकोषे अधिकारी । तस्य पिता वीरभद्रः, माता इन्दिरा । उमानाथः
शालिनीं परिणीतवान् । शालिन्याः पिता जगदीशः, माता पुष्पा । उमानाथस्य पुत्री
सुधा, पुत्रः प्रभाकरः । Umānāthah vittakoṣe adhikārī. Tasya pitā Vīrabhadraḥ,
mātā Indirā. Umānāthah śālinīṁ pariṇītavān. Śālinyāḥ pitā Jagadiśah, mātā¹
Puṣpā. Umānāthasya putrī Sudhā, putraḥ Prabhākarah.

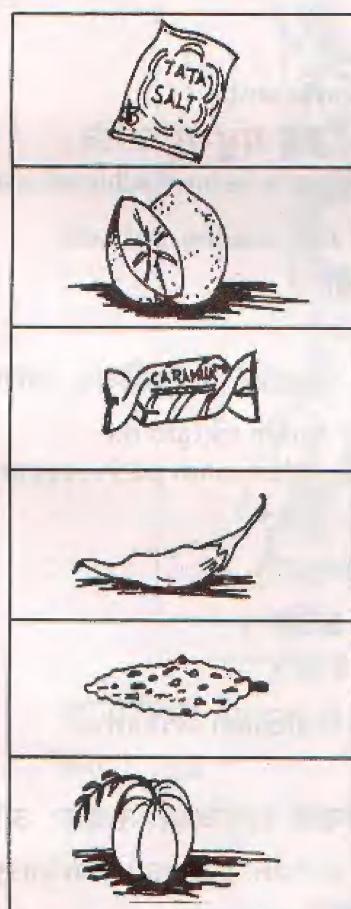
रिक्तस्थलानि उचितैः शब्दैः पूरयतु - *Riktasthalaṇi ucitaiḥ śabdaiḥ pūrayatu.*

१. उमानाथः वीरभद्रस्य ----- | Umānāthah Vīrabhadrasya.....
२. उमानाथः प्रभाकरस्य ----- | Umānāthah Prabhākarasya
३. प्रभाकरः वीरभद्रस्य ----- | Prabhākaraḥ Vīrabhadrasya
४. ----- ----- पितामहः | pitāmahah.
५. ----- ----- दौहित्रः | dauhitrah.
६. ----- ----- मातामहः | mātāmahah.

अन्ये केचन बन्धुवाचकाः शब्दाः Anye kecana bandhuvācakāḥ śabdāḥ

मातुलः - मातुः भ्राता Mātulah Mātuḥ bhrātā	पितृव्यः - पितुः भ्राता Pitṛvyaḥ Pituḥ bhrātā
मातुलानी - मातुलस्य पत्नी Mātulānī Mātulasya patnī	पितृभगिनी - पितुः भगिनी Pitṛbhaginī Pituḥ bhaginī
भागिनेयः - भगिन्याः पुत्रः Bhāgineyāḥ Bhaginyāḥ putrah	श्यालः - पत्न्याः भ्राता Śyālah Patnyāḥ bhrātā
भागिनेयी - भगिन्याः पुत्री Bhāgineyī Bhaginyāḥ putrī	देवरः - पत्न्युः भ्राता Devarah Patnyuḥ bhrātā
ननांदा - पत्न्युः भगिनी Nanāndā Patnyuḥ bhaginī	आवृत्तः - भगिन्याः पतिः Āvuttah Bhaginyāḥ patiḥ

रुचिवाचकाः शब्दाः Rucivācakāḥ śabdāḥ



लवणम् Lavaṇam	लवणस्य रुचिः लवणः । Lavaṇasya ruciḥ lavaṇaḥ.
जम्बीरम् Jambīram	जम्बीरस्य रुचिः आम्लः । Jambīrasya ruciḥ āmlaḥ.
चाकलेहः Cākalehah	चाकलेहस्य रुचिः मधुरः । Cākalehasya ruciḥ madhuraḥ.
मरीचिका Marīcikā	मरीचिकायाः रुचिः कटुः । Marīcikāyāḥ ruciḥ kaṭuḥ.
कारवेलम् Kāravellam	कारवेलस्य रुचिः तिक्तः । Kāravellasya ruciḥ tiktaḥ.
आमलकम् Āmalakam	आमलकस्य रुचिः कषायः । Āmalakasya ruciḥ kasāyah.

27.1 आ

एतानि वाक्यानि पठतु । अशुद्धानि वाक्यानि शुद्धानि करोतु - *Etāni vākyni paṭhatu. Aśuddhāni vākyāni śuddhāni karotu.*

यथा -	गुडस्य रुचिः कटुः । *	Guḍasya ruciḥ kaṭuḥ.
	न, गुडस्य रुचिः मधुरः ।	Na, guḍasya ruciḥ madhurah.
१.	मरीचिकायाः रुचिः मधुरः । --	Marīcikāyāḥ ruciḥ madhurah.
२.	आम्रफलस्य रुचिः तिक्तः । --	Āmraphalasya ruciḥ tiktaḥ.
३.	अवलेहस्य रुचिः मधुरः । --	Avalehasya ruciḥ madhurah.
४.	तिन्त्रिण्याः रुचिः कटुः । --	Tintriṇyāḥ ruciḥ kaṭuḥ.

27.2

एतत् सम्भाषणं पठतु - *Etat sambhāṣaṇam paṭhtu.*

पुत्रः	- अम्ब ! किम् अद्य क्वथितं बहु कटु अस्ति !
Putrah	- Amba ! kim adya kvathitam bahu kaṭu asti !
माता	- तर्हि क्वथितं मा स्वीकरोतु । तक्रं परिवेषयामि ।
Mātā	- Tarhi kvathitam mā svīkarotu. Takram pariveṣayāmi.
पुत्रः	- तक्रं बहु आम्लम् अस्ति अम्ब ! Takram bahu āmlam asti amba !
माता	- भवान् तु केवलं मधुरम् इच्छति । एतत् मोदकं खादतु । बहु मधुरम् अस्ति । Bhavān tu kevalam madhuram icchati. Etat modakam khādatu. bahu madhuram asti.
पुत्रः	- सत्यम् अम्ब ! एतत् मधुरम् अस्ति । Satyam amba ! Etat madhuram asti.
माता	- कारवेलस्य व्यञ्जनम् अस्ति । किञ्चित् परिवेषयामि वा ? Kāravellasya vyāñjanam asti. Kiñcit pariveṣayāmi vā ?
पुत्रः	- मास्तु अम्ब, कारवेलं तिक्तं भवति । अहं तिक्तं न इच्छामि । किञ्चित् लवणं परिवेषयतु । Māstu amba, kāravellam tiktam bhavati. Aham tiktam na icchāmi. Kiñcit lavaṇam pariveṣayatu.
माता	- स्वीकरोतु । आमलकस्य अवलेहं किञ्चित् परिवेषयामि वा ? Svīkarotu. Āmalakasya avaleham kiñcit pariveṣayāmi vā ?
पुत्रः	- अस्तु, परिवेषयतु । अम्ब, आमलकस्य रुचिः कषायः अस्ति । Astu, pariveṣayatu. Amba, āmalakasya ruciḥ kaṣāyah asti.
माता	- तर्हि जम्बीरस्य अवलेहं स्वीकरोतु । Tarhi jambīrasya avaleham svīkarotu.
पुत्रः	- स तु आम्लः अस्ति अम्ब । Sa tu āmlaḥ asti amba.
माता	- भवान् तु मधुरम् एकमेव इच्छति । परन्तु शरीरस्य वर्धनार्थं सर्वविधाः रुचयः अपि आवश्यिकाः एव । Bhavān tu madhuram ekameva icchati. parantu śarīrasya vardhanārtham sarvavidhāḥ rucayaḥ api āvaśyikāḥ eva.

27.3

एतेषाम् उत्तरं लिखतु - *Etesām uttaram likhatu.*

१. क्वथितं कथम् अस्ति ? _____
Kvathitam katham asti ?
२. तक्रं कथम् अस्ति ? _____
Takram katham asti ?
३. किं तिक्तं भवति ? _____
Kim tiktam bhavati ?
४. आमलकस्य रुचिः का ? _____
Āmalakasya ruciḥ kā ?
५. भवान् किम् इच्छति ? _____
Bhavān kim icchatī ?
६. गुडस्य रुचिः का ? _____
Guḍasya ruciḥ kā ?

28.1



आपणिकः Āpaṇikah - भवती किम् इच्छति ? Bhavatī kim icchatī ?

रमा Ramā - अहं पाञ्चालिकाम् इच्छामि । Aham pāñcālikām icchāmi.

आपणिकः - कीदृश पाञ्चालिकाम् इच्छति ? Kidr̥śapāñcālikām icchatī.

रमा - पश्यतु, इदृशं पाञ्चालिकाम् इच्छामि । अस्ति वा ?
Paśyatu, īdr̥śapāñcālikām icchāmi. Asti vā ?

आपणिक: - अस्ति, परन्तु **तादृश** पाञ्चालिकायाः मूल्यं २० रूप्यकाणि ।

Asti, parantu tādṛśapāñcālikāyāḥ mūlyam 20 rūpyakāṇi.

रमा

- दर्शयतु भोः ! (आपणिक: दर्शयति) Darśayatu bhoḥ !

किं भोः ! मम सखी अपि ह्यः **ईदृश** पाञ्चालिकाम् एव क्रीतवती । तस्याः मूल्यं तु १० रूप्यकाणि एव । Kim bhoḥ ! mama sakhī api hyaḥ īdṛśapāñcālikām eva krītavatī. Tasyāḥ mulyam tu 10 rūpyakāṇi eva.

आपणिक: - प्रायः सा पाञ्चालिका **ईदृश** पाञ्चालिका न स्यात् ।

Prāyah sā pāñcālikā īdṛśapāñcālikā na syāt.

रमा

- **ईदृश** पाञ्चालिका एव भोः, अहं सम्यक् जानामि । īdṛśapāñcālikā eva bhoḥ ! aham samyak jānāmi.

आपणिक: - तर्हि पञ्चदश रूप्यकाणि ददातु । नयतु । Tarhi pañcadaśa rūpyakāṇi dadātu. Nayatu.

रमा - न... न... । पञ्चदश रूप्यकाणि अधिकानि । अहं तु दश रूप्यकाणि ददामि । Na... Na.... Pañcadaśa rūpyakāṇi adhikāni. Aham tu daśa rūpyakāṇi dadāmi.

आपणिक: - भवतु, पाञ्चालिकां स्वीकरोतु । Bhavatu, pāñcālikām svīkarotu.

विशेषसूचना Viśeṣasūcanā	
ईदृश - īdṛśa	ईदृशः स्यूतः । īdṛśaḥ syūtaḥ. ईदृशी घटी । īdṛśī ghaṭī. ईदृशं पुस्तकम् । īdṛśam pustakam.

28.2

पूर्वतनसम्भाषणे 'पाञ्चालिका'शब्दस्य स्थाने 'लेखनी' इति शब्दं योजयित्वा सम्भाषणं पुनः

लिखतु - Pūrvatanasambhāṣaṇe 'pāñcālikā'śabdasya sthāne 'lekhani' iti śabdam yojayitvā sambhāṣaṇam punah likhatu.

यथा - आपणिक: - भवती किम् इच्छति ? Bhavatī kim icchati ?

रमा - अहं लेखनीम् इच्छामि । Aham lekhanīm icchāmi.

आपणिक: - _____

रमा - _____

आपणिक: - _____

रमा - _____

आपणिक: - _____

रमा - _____

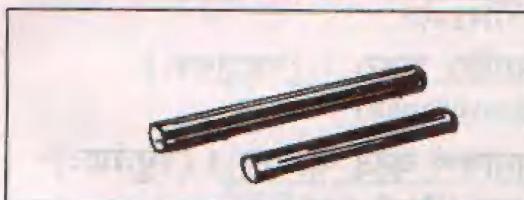
विरुद्धार्थकाः शब्दाः: Viruddhārthakāḥ śabdāḥ

उन्नत Unnata	- वामन Vāmana	दीर्घ Dīrgha	- हस्त Hṛṣva
पुरातन Purātana	- नूतन Nūtana	स्थूल Sthūla	- कृश Krśa
बृहत् Brhat	- लघु Laghu	अधिकम् Adhikam	- किञ्चित् Kiñcit

उपरि केचन विरुद्धार्थकाः शब्दाः सन्ति । अधस्तनवाक्येषु स्थितानि रिक्तस्थलानि उचितैः
विरुद्धार्थकशब्दैः पूरयतु - Upari kecana viruddhārthakāḥ śabdāḥ santi. Adhastanavākyeṣu
sthitāni riktasthalaṇi ucitaiḥ viruddhārthakaśabdaiḥ pūrayatu.



नालिकेरवृक्षः ————— अस्ति ।
Nālikeravṛkṣaḥ asti.



‘अ’ दण्डः ————— अस्ति ।
'A' daṇḍaḥ asti.

‘ब’ दण्डः ————— अस्ति ।
'Ba' daṇḍaḥ asti.



युतकं ————— अस्ति ।
Yutakam asti.

पुस्तकं ————— अस्ति ।
Pustakam asti.



गोविन्दः ————— बालकः ।
Govindāḥ bālakah.

समीरः ————— बालकः ।
Samīraḥ bālakah.



विधानसौधं ————— भवनम् ।
Vidhānasaudham bhavanam.

सन्दीपस्य गृहं ————— गृहम् ।
Sandīpasya gṛham gṛham.



द्रोण्यां ————— जलम् अस्ति ।
drōṇyām jalam asti.

चषके ————— क्षीरम् अस्ति ।
Caṣake kṣīram asti.

विशेषसूचना Viśeṣasūcanā

स्थूल - Sthūla -	बालकः स्थूलः Bālakaḥ sthūlaḥ	बालिका स्थूला Bālikā sthūlā	पुस्तकं स्थूलम् Pustakam sthūlam
नूतन - Nūtana -	ग्रन्थः नूतनः Granthaḥ nūtanaḥ	लेखनी नूतना Lekhanī nūtanaḥ	युतकं नूतनम् Yutakam nūtanaṁ

30.1

अपेक्षया Apekṣayā

आवरणे विद्यमानस्य पदस्य साहाय्येन वाक्यानि लिखतु - *Āvaraṇe vidyamānasya padasya sāhāyyena vākyāni likhatu.*

उदा - विजयस्य अपेक्षया विनयः उन्नतः । (विजयः)
Vijayasya apekṣayā Vinayah unnataḥ. (Vijayah)

- समीरः चतुरः । (मधुसूदनः)
..... Samīraḥ caturaḥ. (Madhusūdanah)
- रामायणं बृहत् काव्यम् । (रघुवंशः)
..... rāmāyaṇam bṛhat kāvyaṁ. (Raghuvamśah)
- मम भवतः गृहं विशालम् । (गृहम्)
Mama bhavataḥ gr̥ham viśālam. (Gr̥ham)
- बेंगलूरु मैसूरुनगरं सुन्दरम् । (नगरम्)
Bengalūru Maisūrunagaram sundaram. (Nagaram)
- भाषणं सुलभम् । (लेखनम्)
..... bhāṣaṇam sulabham (Lekhanam)
- अपर्णा कृशा । (उमा)
..... Aparnā kr̥śā (Umā)

30.2 अ

यत्र - तत्र Yatra - Tatra

एतेषां पदानां साहाय्येन अन्यानि वाक्यानि लिखतु - *Eteṣām padānām sāhāyyena anyāni vakyāni likhatu.*

यथा - शर्करा - पिपीलिका: यत्र शर्करा तत्र पिपीलिकाः भवन्ति ।
Śarkarā - Pipīlikāḥ Yatra śarkarā tatra pipīlikāḥ bhavanti.

दीपः - प्रकाशः _____ |
Dīpah - Prakāśah

क्रीडा	- बालकाः
Krīḍā	- bālakāḥ
विदूषकः	- विनोदः
Vidūṣakaḥ	- Vinodah
आपणः	- ग्राहकः
Āpaṇah	- Grāhakaḥ

30.2 आ

द्वितीयं वाक्यं पठित्वा तत्सम्बद्धं प्रथमवाक्यं लिखतु - *Dvitiyam vākyam paṭhitvā tatsambaddham prathamavākyam likhatu.*

यथा - यत्र भवान् गच्छति तत्र अहमपि आगच्छामि ।
Yatra bhavān gacchati tatra ahamapi āgacchāmi.

१. ----- भवान् अपि क्रीडतु ।
..... bhavān api krīḍatu.
२. ----- भवती मा गच्छतु ।
..... bhavatī mā gacchatu.
३. ----- सर्वे अपि गच्छन्ति ।
..... sarve api gacchanti.
४. ----- वासं मा करोतु ।
..... vāsam mā karotu.

31.1

तुमुन् Tumun

आवरणे विद्यमानस्य क्रियापदस्य उचितं रूपम् उदाहरणवाक्ये इव लिखतु -

Āvaraṇe vidyamānasya kriyāpadasya ucitam rūpam udāharanavākye iva likhatu.

उदा - १. रमेशः क्रीडितुं (क्रीडति) क्रीडाद्वाणं गच्छति ।
Rameśah krīḍitum (krīḍati) krīḍāṅgaṇam gacchati.

२. उमेशः वस्तुनि ----- (आनयति) आपणं गतवान् । Umeśah vastūni (Ānayati)
..... āpaṇam gatavān.

३. अहं ----- (लिखति) लेखनीम् आनीतवती । Aham (Likhati) lekhanīm
..... ānītavatī.

४. जनाः नाटकं ----- (पश्यति) इच्छन्ति । Janāḥ nāṭakam (Paśyati) icchanti.

५. सः अस्वस्थः । अतः कार्यं ----- (करोति) न शक्नोति । Sah asvasthah. Ataḥ kāryam
..... (Karoti) na śaknomi.

६. सङ्गीतं ----- (शूणोति) भवान् कुत्र गच्छति ? Saṅgītam (Śrōti) bhavān kutra gacchati ?

७. जलं ----- (पिबति) चषकः आवश्यकः । Jalām (Pibati) caṣakaḥ āvaśyakaḥ.

विशेषरूपाणि Viśeṣarūpāṇi

उपविशति	-	उपवेष्टुम्	उत्तिष्ठति	-	उत्थातुम्
Upaviśati	-	Upaveṣṭum	Uttiṣṭhati	-	Utthātum
अस्ति/भवति	-	भवितुम्	क्रीणाति	-	क्रेतुम्
Asti / Bhavati	-	Bhavitum	Kriṇāti	-	Kretum
गृह्णाति	-	ग्रहीतुम्	पिबति	-	पातुम्
Gṛhṇāti	-	Grahitum	pibati	-	Pātum
आह्वयति	-	आह्वातुम्	मिलति	-	मेलितुम्
Āhvayati	-	Āhvātum	Milati	-	Melitum

31.2

परिवर्तनाभ्यासः (क्त्वातः तुमुन्)

Parivartanābhyaśah (Ktvātah tumun)

कपिलः **ग्रन्थालयं** गत्वा **ग्रन्थं** पठति । Kapilah granthālayam gatvā grantham paṭhati.

कपिलः **ग्रन्थं** पठितुं **ग्रन्थालयं** गच्छति । Kapilah grantham paṭhitum granthālayam gacchati.

एतेन क्रमेण अन्यानि वाक्यानि परिवर्तयतु - Etena krameṇa anyāni vākyāni parivartayatu.

१. गौरी सखीगृहं गत्वा पुस्तकम् आनयति । Gaurī sakhīgṛham gatvā pustakam ānayati.

२. चित्रकारः चित्रं लिखित्वा धनं सम्पादयति । Citrakāraḥ citram likhitvā dhanam sampādayati.

३. बालिका सम्यक् पठित्वा उत्तीर्णा भवति । Bālikā samyak paṭhitvā uttīrnā bhavati.

४. एषः स्नानं कृत्वा शुद्धः भवति । Eṣah snānam kṛtvā śuddhaḥ bhavati.

५. सम्यक् विचारं कृत्वा कार्यं करोतु । Samyak vicāram kṛtvā kāryam karotu.

६. सा पत्रालयं गत्वा पत्रं प्रेषयति । Sā patrālayam gatvā patram preṣayati.

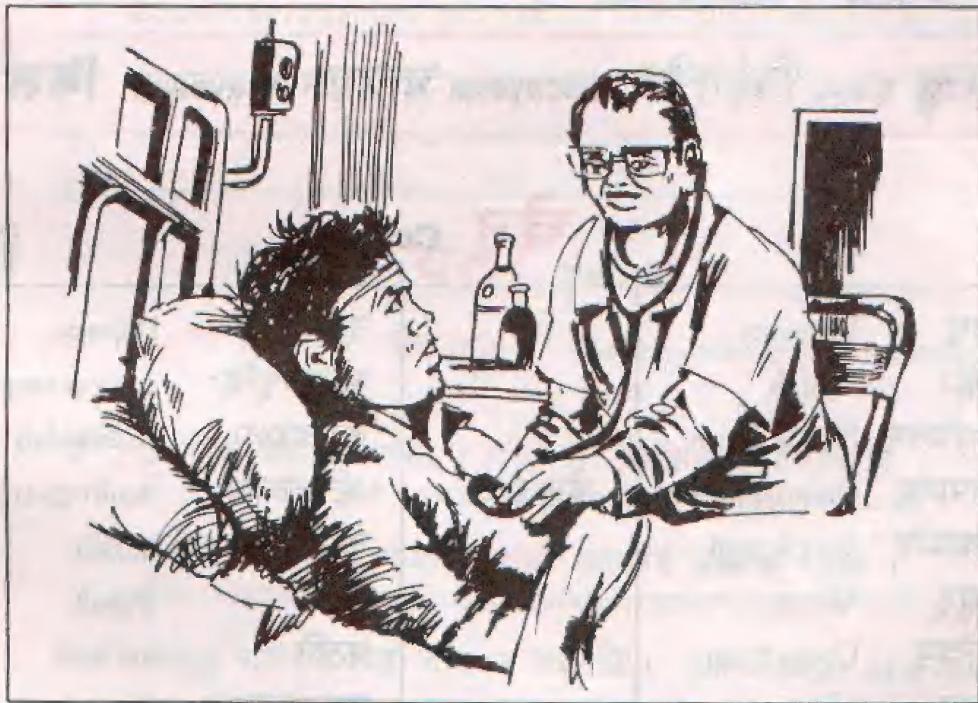
७. उषा लोकयानस्थानकं गत्वा सख्याः स्वागतं करोति । Uṣā lokayānasthānakam gatvā sakhyāḥ svāgatam karoti.

८. महाभारतं पठित्वा अहं अनेकाः कथाः जानामि । Mahābhāratam paṭhitvā aham anekāḥ kathāḥ jānāmi.

९. भवान् काश्मीरं गत्वा विहारं करोतु । Bhavān Kāśmīram gatvā vihāram karotu.

१०. सः लेखं लिखित्वा पत्रिकासु प्रकाशयति । Saḥ lekham likhitvā patrikāsu prakāśayati.

32.1



वैद्यः Vaidyah - किम् अभवत् ? Kim abhavat?

रोगी Rogī - ज्वरः श्रीमन् ! Jvaraḥ śrīman !

वैद्यः - कदा आरभ्य ? Kadā ārabhya ?

रोगी - ह्यः आरभ्य । शिरोवेदना अपि अस्ति । Hyah ārabhya. Śirovedanā api asti.

वैद्यः - आहारः रोचते वा ? Āhārah rocate vā ?

रोगी - आम्, रोचते । Ām, rocate.

वैद्यः - जिह्वां प्रदर्शयतु । भवतु, एतत् औषधम् एताः गुलिकाः च स्वीकरोतु ।
Jihvām pradarśayatu. Bhavatu, etat auṣadham etāḥ gulikāḥ ca svīkarotu.

रोगी - सुच्यौषधं न आवश्यकं वा ? Sūcyauṣadham na āvaśyakam vā ?

वैद्यः - न, एतदेव पर्याप्तम् । Na, etadeva paryāptam.

रोगी - अद्य मया स्नानं कर्तुं शक्यते **किल** ? Adya mayā snānam kartum śakyate kila ?

वैद्यः - शक्यते, **किन्तु** उष्णजलेन करोतु । शीतजलेन मास्तु । यतः भवतः ज्वरः **प्रायशः** शीतकारणतः एव आगतः स्यात् । Śakyate, kintu uṣṇajalena karotu. śītajalena māstu. Yataḥ bhavataḥ jvaraḥ prāyaśaḥ śītakāraṇataḥ āgataḥ syāt.

रोगी - श्रीमन् ! अहं श्वः स्वस्थः भविष्यामि वा ? Srīman ! aham śvah svasthaḥ bhaviṣyāmi vā ?

वैद्यः - एतत् औषधं स्वीकरोतु, **निश्चयेन** स्वस्थः भविष्यति भवान् । Etat auṣadham svīkarotu, niścayena svasthaḥ bhaviṣyati bhavān.

रोगी - धन्यवादः । Dhanyavādaḥ.

किन्तु Kintu निश्चयेन Niścayena प्रायशः Prāyaśaḥ किल Kila

33.1

चेत् Cet

धनम्	Dhanam	दानम्	Dānam
वृष्टिः	Vṛṣṭiḥ	सस्यसमृद्धिः	Sasyasamṛddhiḥ
निर्वाचनम्	Nirvācanam	कोलाहलः	Kolāhalaḥ
धूमपानम्	Dhūmapānam	अनारोग्यम्	Anārogyam
सत्कार्यम्	Satkāryam	कीर्तिः	Kīrtiḥ
विद्युत्	Vidyut	दीपः	Dīpaḥ
उपनेत्रम्	Upanetram	पठति	Paṭhati
जलम्	Jalam	वस्त्रक्षालनम्	Vastrakṣālanam

एतस्य कोष्ठकस्य साहाय्येन वाक्यानि लिखतु - Etasya koṣṭhakasya sāhāyyena vākyāni likhatu

यथा - १. धनम् अस्ति चेत् दानं करोमि । Dhanam asti cet dānam karomi.

2. भवति ।
..... bhavati.

३. _____ |
 ४. _____ |
 ५. _____ |
 ६. _____ |

33.2

नो चेत् No cet

उदाहरणं दृष्ट्वा तादृशानि त्रीणि वाक्यानि लिखतु - *Udāharanam dr̄ṣṭvā tādṛśāni tr̄īṇi vākyāni likhatu.*

उदा - १. अवकाशः भवति चेत् आगच्छतु, नो चेत् मास्तु ।
Avakāśah bhavati cet āgacchatu, no cet māstu.

२. एतत् वस्त्रम् अल्पमूल्येन ददाति चेत् क्रीणामि, नो चेत् न ।
Etat vastram alpamūlyena dadāti cet krīṇāmi, no cet na.

३. भवान् तत्र समये गच्छति चेत् लोकयानं लभ्यते, नो चेत् न लभ्यते ।
Bhavān tatra samaye gacchati cet lokayānam labhyate, no cet na labhyate.

४. _____ |
 ५. _____ |
 ६. _____ |

33.1

यतः Yataḥ

उदाहरणं दृष्ट्वा तदनुगुणं वाक्यानि परिवर्तयतु - *Udāharanam dr̄ṣṭvā tadanuguṇam vākyāni parivartayatu.*

उदा - १. आरोग्यं सम्यक् नास्ति । अतः सः चिकित्सालयं गच्छति ।
Ārogyam samyak nāsti. Atah saḥ cikitsālayam gacchati.

सः चिकित्सालयं गच्छति, यतः आरोग्यं सम्यक् नास्ति ।
Saḥ cikitsālayam gacchati, yataḥ ārogyam samyak nāsti.

२. विद्युत् नास्ति । अतः दीपः न ज्वलति । Vidyut nāsti. Atah dīpah na jvalati.

३. अद्य गणेशोत्सवः । अतः विद्यालयस्य विरामः अस्ति ।
Adya Gaṇeśotsavah. Atah vidyālayasya virāmaḥ asti.

४. सम्यक् न पठितवान् । अतः सः परीक्षायाम् अनुत्तीर्णः ।
Samyak na paṭhitavān. Atah saḥ parīkṣāyām anuttīrṇaḥ.

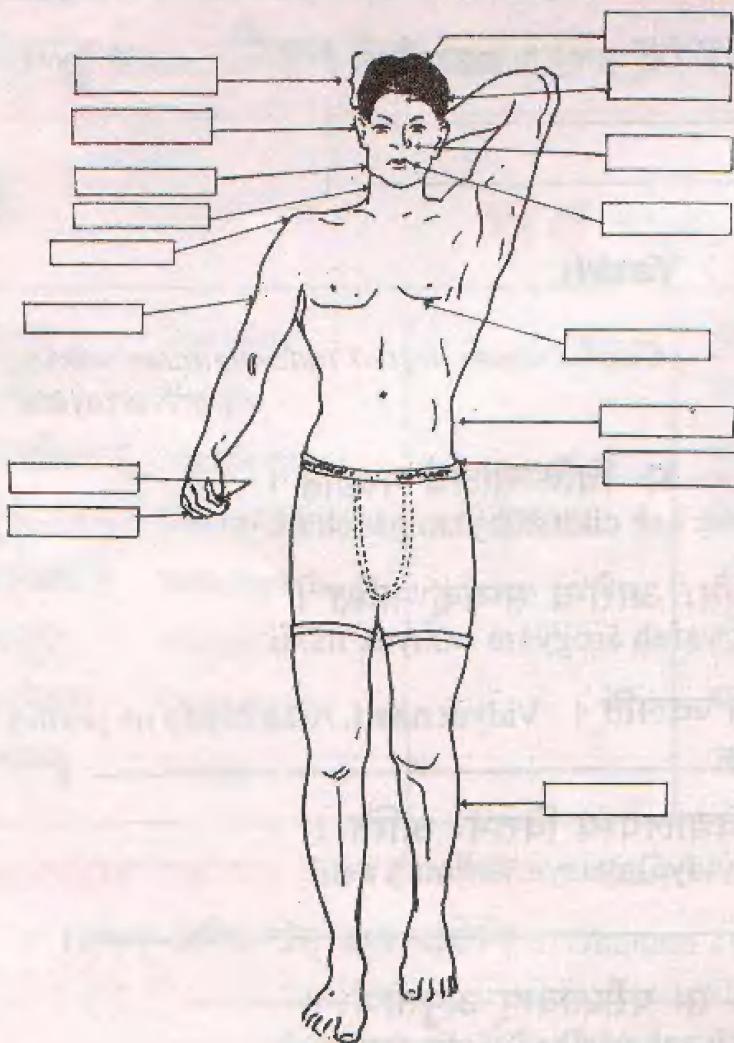
५. संस्कृतं सुलभम् । अतः अहं संस्कृतं पठामि ।
 Saṃskṛtam sulabham. Atah aham saṃskṛtam paṭhāmi.

६. उदयनः अन्यां भाषां न जानाति । अतः संस्कृतेन वदति ।
 Udayanah anyām bhāṣām na jānāti. Atah saṃskṛtena vadati.

७. तस्य मूल्यम् अधिकम् । अतः तत् वस्त्रं मास्तु ।
 Tasya mūlyam adhikam. Atah tat vastram māstu.

34.1

शरीरस्य अवयवानां नामानि अत्र सन्ति । तानि उचिते स्थाने लिखतु । *Śarīrasya avayavānām nāmāni atra santi. Tāni ucite sthāne likhatu.*



केशः	Keśah
शिरः	Śirah
ललाटः	Lalāṭah
कर्णः	Karṇah
नासिका	Nāsikā
मुखम्	Mukham
कपोलः	Kapolah
कण्ठः	Kanṭhah
वक्षःस्थलम्	Vakṣasthalam
स्कन्धः	Skandhah
भुजः	Bhujah
अङ्गुली	Angulī
नखः	Nakhaḥ
पादः	Pādah
उदरम्	Udaram
कटिः	Kaṭih

34.2

एतान् वर्णन् उपयुज्य शरीरावयवानां १० नामानि लिखतु - *Etān varṇān upayujya śarīrāvayavānām 10 nāmāni likhatu.*

पा	ल	का	न	म्
सि	भु	ट	क	:
ना	उ	ल	ज	भू
ख	ऊ	ला	त्र	र
क	पो	टि	ने	द

१. ललाटः । Lalāṭ ah २. ----- ।
 ३. ----- । ४. ----- ।
 ५. ----- । ६. ----- ।
 ७. ----- । ८. ----- ।
 ९. ----- । १०. ----- ।
 ११. ----- ।

35.1

यः Yaḥ - **सः** Saḥ, **या** Yā - **सा** Sā

उदाहरणं दृष्ट्वा एते के इति लिखतु - *Udāharanam dr̄ṣṭvā ete ke iti likhatu.*

क्रीडालुः Krīḍāluḥu

- **यः क्रीडति सः क्रीडालुः** । Yaḥ krīḍati saḥ krīḍāluḥu.

गायकः Gāyakah

- -----

भाषणकारः Bhāṣaṇakārah

- -----

चालकः Cālakah

- -----

लेखकः Lekhakah

- -----

वैद्या Vaidyā

- **या चिकित्सां करोति सा वैद्या** । Yā cikitsām karoti sā vaidyā.

नर्तकी Nartakī

- -----

अध्यापिका Adhyāpikā

- -----

कार्यकर्त्री Karyakartrī

- -----

35.2

यत् - तत् Yat - Tat

एतानि वाक्यानि पठतु - *Etāni vākyāni paṭhatu.*

१. मम समीपे यत् पुस्तकम् अस्ति तत् अन्यत्र नास्ति ।

Mama samīpe yat pustakam asti tat anyatra nāsti.

२. विदेशे यत् तन्त्रज्ञानम् अस्ति तत् भारते नास्ति ।

Videše yat tantrajnānam asti tat bhāratae nāsti.

३. अध्यात्मविषये भारतीयानां यत् चिन्तनम् अस्ति तत् अपूर्वम् ।

Adhyātmaviṣaye bhāratīyānām yat cintanam asti tat apūrvam.

एतादृशानि वाक्यानि लिखतु - *Etadrśāni vākyāni likhatu.*

यत् Yat तत् Tat |

यत् Yat तत् Tat |

36.1

यद्यपि - तथापि

Yadyapi - Tathāpi

अत्र वाक्यद्वयं लिखितम् अस्ति । तत् उदाहरणानुगुणम् एकं वाक्यं कृत्वा लिखतु -

Atra vākyadvayam likhitam asti. Tat udāharanānuguṇam ekam vākyam kṛtvā likhatu.

यथा - सः निर्धनः । दानं करोति । *Sah nirdhanaḥ. Dānam karoti.*

यद्यपि सः निर्धनः तथापि दानं करोति । *Yadyapi saḥ nirdhanaḥ tathāpi dānam karoti.*

१. मम समयः नास्ति । भवत्याः गृहम् आगच्छामि । *Mama samayaḥ nāsti. Bhavatyāḥ
gr̥ham āgacchāmi.*

२. सः बुद्धिमान् । परीक्षायाम् अनुत्तीर्णः । *Sah buddhimān. parīkṣāyām anuttīrṇaḥ.*

३. अहं भोजनं न कृतवान् । बुभुक्षा नास्ति । *Aham bhojanam na kṛtavān. Bubhukṣā nāsti.*

४. अहम् अधिकं पठामि । स्मरणे न तिष्ठति । *Aham adhikam paṭhāmi. smaraṇe na tiṣṭhati.*

५. किञ्चित् कष्टं भवति । अहं योगासनं करोमि । *Kiñcit kaṣṭam bhavati. Aham
yogaśasanam karomi.*

६. अद्य भानुवासरः विद्यालयस्य विरामः नास्ति । *Adya Bhānuvāsaraḥ vidyālayasya
virāmaḥ nāsti.*

कठिनशब्दानां सान्दर्भिकाः अर्थाः

अधिकारी = Officer (पु)	ग्राहकः = Customer (पु)
अन्यत्र = Elsewhere (अ)	ग्राहिका = Customer (स्त्री)
अवलेहः = Pickle (पु)	चर्चा = Discussion (स्त्री)
आत्मविश्वासः = Selfconfidence (पु)	चतुरः = Clever (पु)
आपणः = Shop (पु)	चालकः = Driver (पु)
आपणिकः = Shopkeeper (पु)	चिकित्सा = Treatment (स्त्री)
आमलकम् = Gooseberry (न)	जन्मदिनम् = Birthday (न)
आबुत्तः = Sister's husband (पु)	जागरितः = Awake (पु)
उन्मत्तः = Mad (पु)	जामाता = Son-in-law (पु)
उपन्यासः = Lecture (पु)	तालः = Lock (पु)
ऊरुकम् = Trousers (न)	तिन्निणी = Tamarind (स्त्री)
एकत्र = At one place (अ)	त्रिचक्रिका = Auto (स्त्री)
कण्ठहारः = Necklace (पु)	दिनचर्या = Daily work (स्त्री)
कपाटिका = Cup-board (स्त्री)	दुहिता = Daughter (स्त्री)
कर्मकरः = Worker (पु)	दूरवाणीविनिमयकेन्द्रम् = Telephone exchange (न)
कलायः = Groundnut (पु)	देवरः = Husband's younger brother (पु)
कृपया = Please (स्त्री) (त्र.ए.व.)	दौहित्रः = Grandson (पु)
कृशा = Thin (स्त्री)	दौहित्री = Grand daughter (स्त्री)
क्रीडाङ्कणम् = Playground (न)	ध्वनिवर्धकम् = Loud speaker (न)
क्षथितम् = Sambar (न)	ननान्दा = younger brother's wife (स्त्री)
गुडः = Jaggery (पु)	नागरिकः = Citizen (पु)
गुलिका = Tablet (स्त्री)	निधानिका = Shelf (स्त्री)
गृहपाठः = Homework (पु)	निमीलनम् = Closing of eyes (न)
ग्रन्थालयः = Library (पु)	

निर्वाचनम् = Election (न)	मूल्यम् = Price (न)
पत्रालयः = Post office (पु)	मोदकम् = A sweet dish (न)
परश्वः = Day after tomorrow (अ)	यन्त्रागारम् = Factory (न)
परह्यः = Day before yesterday (अ)	लेखः = Article (पु)
परिणीतवान् = Married (पु)	लोकयानम् = Bus (न)
पालितपुत्रः = Broughtup son (पु)	वसतिगृहम् = Lodging (न)
पितामहः = Father's father (पु)	वातावरणम् = Atmosphere (न)
पितामही = Father's mother (स्त्री)	विक्रेता = Seller (पु)
पितृव्यः = Father's younger brother (पु)	वितारकः = Supplier (पु)
पितृव्या = Father's younger brother's wife (स्त्री)	वित्तकोशः = Bank (पु)
प्रतीक्षा = Expectation (स्त्री)	विद्युत् = Electricity (स्त्री)
प्रपरश्वः = Day after day after tomorrow (अ)	विपणि: = Market (पु)
प्रवासः = Tour (पु)	व्यञ्जनम् = Curry (न)
प्रस्थाय = After setting out (अ)	शिरस्त्रम् = Cap (न)
प्रावारकम् = Coat (न)	श्लोकः = Verse (पु)
फेनकम् = Soap (न)	श्वः = Tomorrow (अ)
बुभुक्षा = Hunger (स्त्री)	शशुरः = Father-in-law (पु)
भागिनेयः = Sister's son (पु)	शश्रूः = Mother-in-law (स्त्री)
भागिनेयी = Sister's daughter (स्त्री)	सम्मार्जनी = Broom (स्त्री)
मलिनम् = Dirty (न)	सर्वत्र = Everywhere (अ)
मशी = Ink (स्त्री)	सूच्यैषधम् = Injection (न)
मातामहः = Mother's father (पु)	सेवकः = Waiter (पु)
मातामही = Mother's mother (स्त्री)	स्थानकम् = Station (न)
मातुलः = Mother's brother (पु)	सुषा = Daughter-in-law (स्त्री)
मातुलानी = Mother's brother's wife (स्त्री)	स्वायत्तसंस्था = Private company (स्त्री)
	ह्यः = Yesterday (अ)

* * *